

TÓTH BÉLA

Török malom

Apai nagyapámat eszem csöpörödése óta pajtásomnak tudtam.

Hajnalonta baltája suhogására, gyaluja sikongására, a faragott friss akác- és eperfák fanyar illatára ébredtem. Csöndesebb szavú szerszámai mellett szívesen kapta kezébe kéttalpú kalapácsát, hogy az aranyárga akácküllőket földetrázó zuhogással püfölje a kifőzött kerékagyakba. Ilyenkor tízig való félkész kerék, mint megannyi felkelő nap sugara világította be a műhelyt, meg nagyapám kedvét. Apró füttyentések, kicsi nógatások potyogtak.

— Ej, te, tűzre való! Küllővé teszek, hogy hamuvá ne legyél, szélnek ne szállj, lúggá ne öntsenek, erre te kicsavarogsz a sorból?

Mindig is tudtam, hogy hozzám beszél. Ha messzibbről lestem ördögöt a lyukjából kihajtó szorgalmát, soha azon nem kaptam, hogy száját szóra nyitotta volna magában. Kicsi, dallamos füttyök röpködtek a bajusz alól, különösen ha már emberesedett kezében a munka. Emberesedni meg akkor emberesedett, mikor mutatta magát, hogy mi is lesz belőle. Tudott pilseni hordót, bécsi homokfutót, párizsi batárt, alföldi szekeret sikeríteni, mivelhogy járt is mindezen bognári tudományok szülőföldjén, s munkája révén beszélte a megjárt tájak népeinek nyelvét. S örült, ha a szilvaárus románt rumunustyuk köszöntötte, a dróttossal poszlovácki povedált, a posztóvigéc osztrák sógorral bécsül incikvancigolt.

Velem, ahogy legénypajtások szoktak, cimborásan beszélt. Bozontos szemöldöke alól néha rámkacsintva. Szava olyan szépen járt, mint ő maga az élet ösvényein. Nem beszélt hétfejű sárkányokról, égis érő fákról, toronytetejű tejesköcsögökről, láncos bengákról, gonosz szellemekről, amikkel locsifecsi vénasszonyok altatgatták unokáikat az esti lámpafuvat után. Barátom volt és cimborám, bár lukravetőcskét, bújócskát soha nem játszott velem. Se ideje, se méltósága nem engedte. Uradalmi bognárul kereste kenyerét, nekem úgy tűnt, azóta tán, mióta a mohos, háromvödrű gulyakút szolgál, mióta a nagybélű emeletes magtár kinőtt a kastélypark tövéből. Az pedig régen történhetett, akkor még a templom is csak kápolna volt tán. Örök életű épületek, szokások, törvények, parancsok között úgy állt nagyapám földnek vetett lábbal. Akármilyen riasztó nagy tölgyfarönköt vonszoltak műhelye elé a lógó nyelvű bivalyok, örült a kezére való matériának. Úgyes emelőfáival gurigatta, centizte a hatalmas ősfát, minek méreteihez képest apró szerszámaival bátran készült annak legyőzésére. Jármokat, keréktalpakat, kocsiderekakat szabadított ki belőle.

A nehéz munkalátú, szurkosfekete földekben tört, szakadt az iga, az isten kovácsa, bognárja kalamolhatott reggel négytől este nyolcig, hogy elgyőzze a pótlást. De lehetetlent nem ismert itt se ispán, se béres, se bognár. Esős őszö-

Egy készülő regény első fejezete.

kön, répaszállításban, első lábára térdepelve húzott egy szekeret akár négy pár bivaly is, ha kevesebb nem bírta. Mint gyufaszálak pattogtak ilyenkor a tengelyek, gerendélyek, vonórudak, jármok. Új állta helyét. Nagyapám műhelyének mestergerendája dugosló dugig volt nevetőszájú fakőlőccsel, oldalzapok máglyaszám álltak készen, és égnek támasztva halmozódtak a rudasfák, szekéroldalak, szénvonók, kútostorfák, sütőlapátok. Az új szekerek, meg a javítottak úgy álltak sorban a műhely előtti téren, akár csabai patikában a tégelyek.

Épp finom élű, lapoló bárdjával simogatott nagyapám egy cséplőgép oldalába való gerendát, amikor közelített a kasznár. Az ötezer holdas uradalomban nála nagyobb isten már nem létezett. A földbirtokos csak úr volt, itteni rangja szerint méltóságos, de hát nem parancsolt az senkinek. Ritkán szólt, akkor se lehetett érteni mit motyog. Szépen köszöntek neki, s messzire kerülték.

Hanem a kasznár. A foga megvacogott a cselédnek, csak pusztá hallatára is annak, hogy jön a kasznár.

Közelített, kicsit görnyedten, poros csizmában, karjára akasztott görbebotjával, amiből lőni is lehetett, és szűrni éppúgy, mint a katonai bajonettokkal, a legendák szerint.

Jött a kasznár az udvaron bárdoló nagyapámhoz, de ahogy szóval idáig érhetett, már kiabált.

— Magának is bognár, az anyjának a piros papucsa, amíg szépen mondom, mert tudnám cifrábban is! Az istennyiláért engedte Balla bivalyost a Gera szekerebe ragasztani!

Nagyapám hegyével a gerendába ejtette finom élű bárdját, hogy annak percekig remegett a nyele, a kasznár figyelmét a pallosnak is ellillő félelmes szerszámra fordítva. Ha nem is látta, hírlelhette annak hallatlan tehetségét, hiszen vasárnapi szórakozásul, fogadásból, megborotválkoztak vele a mesterlegények.

— No, megkukult? Mért hallgat?

— Nem az én dolgom az, tekintetes kasznár úr, már meg is bocsásson! Mert ha bognár parancsolja a bérest, minek a béresgazda, az intéző, meg az ispán? Én csak cseléd vagyok, hogyan is törhetnék fölötteseim kenyeréből?

— De ha látja, mivel ismer itt minden utolsó szöget, hát ordítson rá a marhahajtó béresre iparos ember létére, hogy te barom, te, hát a saját szekered nyüstöld, amit rád táblázott az uradalom! Amiért felelősséggel tartozol!

Jámbor egysejtű, kékszemű nagyapám, ki a virágzó bodzafának is levett kalappal köszön, cövekül állva válaszolt.

— Avval az erővel, míg itt ordítózok, úgy lehet öregkoromban majd örülhetek, ha a hátsó felem megvakarom.

— De a tetves cselédistenedet, hát akkor mivel vagy te különb Kucska csürhekanásznál, mi az anyád piros papucsának... — mondta volna neki-kéült szájjal a kasznár, mire kikapta nagyapám a bárdot. A kasznár előbb csak hátralépett néhányat, aztán futásnak eredt. Nagyapám utána.

— Az én anyám nem pszikolod többet, te seggenülő tolvaj, ... Lefaragom rólad a húst...!

Szaladtak a farakások között, akár gyerekek, ha kergetőznek. Lábam az égre vágva szerettem volna visítani, hisz a kasznárt szaladni nem látta még ember. Úgy járt ő a legnagyobb dologidőben is, mint gólya a pocsolójában. Méltósággal. Most meg porzik a műhely eleje. S nagyapó is milyen futós. Csak utól ne érje. Indulatában tesz olyan kárt a kasznárban, hogy bezárják érte még azt is, aki látta.

De már jön is vissza, kicsit fújtat, markába köpve bárdolja tovább a gerendát. Hogy végighalad az egyik oldalon, fél szemmel végigné az egyenesén, ahol hasasnak véli, oda belefარag. Percek múlnak, mire szól:

— No, gyerek, itten nékem kitelt. Elköltözők!

— Nem lehet az!

— Dehogynem! Keresztbe akadt torkomban az uradalom. Meg is fulladnék tán, ha maradnék. Elég volt harminc évig!

Nem szolt ebédig. Nagyanyám téjfölös sóskalevest készített, meg bundáskenyeret. Eszünk aztán, ahogy öröktől ettünk, szótlanul. Csak ahogy a nagykancsóból is bement az utolsó korty víz, s az ősz bajusz megtörülődött, került szóba az esemény. Nem nagy bőbeszédűséggel, mivel ilyenkor sok idő a selymerezstgetésre nem akad.

— Elköltözünk!

— Költözünk — mondta nagyanyám, és siető válaszában örömet éreztem. Engem a sírás kerülgetett. Nem költözhetek velük. Én csak kölcsön vagyok apáméktól nagyapáméknál. Tizenkét gyereket eresztettek ki a szárnyuk alól, s mikor a legkisebb fiú is inasnak állt, öregszüléim heteken át nem tudtak elaludni, kölcsönkérték, legalább éjszaka szuszogjon körülöttük egy puja.

Nagyapám látta rajtam, nem ér a kedvem egy ócska túrózacskót, hát labdát gurított nekem.

— Eridj csak kis cselédem a padlásra. Tudod hol vannak azok a bogárhátú hajlódák. Pókhálózd le ügyesen. Kicsit nem ártana lemosni őket... Esti dókálás után lehozzuk, belekuccsantunk.

Egy vaklóért nem adtam volna az alkalmat. Sohasem láthattam a bennükvalót. Nagy lakatok csüngtek kovácsoltvas reteszein, s régebbi kíváncsiskodásaimra is kitérő válaszokat kaptam. Nincsen azokban csak a nagy semmi. Majd megnézzük, ha eljön az ideje. Majd ha fagy, répa lesz sok, vastag, nagy! Majd ha megnősz, megnézzük.

Talán soha nem vártam még ennyire az életünket kormányozó dóka szavát, mint most. A dóka hajnali háromkor csöndült először.

— Ébredj, béres, etess, itass!

Öt óraker fogj be, béres, húzass, vontass! Délben fogj ki, béres, két óraker fogj be, este fogj ki!

A dóka pedig egy kiszolgált gőzekelemez, olyan nagy, mint egy ólajtó, két drótra függesztve. Láncra vert kalapács mellette. Jön a csósz, libatojásnyi uradalmi órája is láncan, mikor elérkezik az idő, belever a dókába, aminek szava eljár a dombegyházi határig, meg vissza.

Afféle uradalmi muszájharang volt ez, s harangozója a csósz, ki is a negyedévenként mért törkölypálinka osztáskor is méltósággal húzta elő az órát, ha eljött az idő, mondván az izogatóknak.

— Mogyók mán parancsolni!

Mert amit ő kivert az ekevason, az parancs volt. Tinónak, ökörnek, béresnek, iparosnak.

Ahogy a csósz kalapácsa megütötte a dókát, sietős lett nagyapámnak a dolga. Eresztgetjük lefelé a padlásról a titkokat őrző ládákat. Már az illatok is, amik kiáramlanak belőlük, csuda világ lehelletének mutatják magukat. Fáradt olajok, naftalinok nehéz felhője ömlik elő, és ruhákba gondosan betekert szerszámok. Angol vésősorozatok, miket nagyapó még világvándorló legény korában veszegetett össze, mivel valamirevaló iparoslegény hogyan is élhetett volna meg a szerszámok szeretete nélkül. Mint a saját két mindentudó kezének megsokszorozóit tudta a szerszámokban. És acélkőrzők, ahogy ő mondta mesteri nyelven, cirklík, vinklík, colstokok seregelték elő, vonókések, bahajtós fúrósorok, furdancsok. Hanem, ahogy ásunk a ládafének kincseiben mélyebbre és mélyebbre, úgy emelkedik a gyönyörűség. Kicsi, kezebeli gyaluk, rókafarkú és illesztő fűrészek egész arzenálja sorakozik elő.

A szerszámnak van olyan varázsa az iparosra, hogy nem lehet szabadulni tőle. A szép szerszám kívántatja magát. Egy jó kaszanyél, annak a kacsa, jelentett a használónak olyan gondot, mint a csizmavásárlkor fölmerülő rengeteg kíváncsi. Hogy jójárású legyen, a kapcát szívesen bevegye, szára egy-

formán ruggyanjon, főlhúzáskor szépen szottyanyjon, puhán gyűrődjön a feje, vargát ne rántsón a bőre.

A kaszakacacs is száz kívánságot hurcolász magában. Hogy alulról fölfelé szép ívben hajoljon a fogódzó tenyérbe, s ahogy föler a hüvelykujj völgyébe, úgy feküdjön benne, mint gyerek az anyja ölében. Ne törjön, lötyögjön, nyikorogjon, visítson...

Nem vártam én a ládai kincsekből magamnak semmit. Nem szoktattak efféle ajándékozgatásokhoz. Ha karácsonyra kaphatott a kölcsöngyerek egy pár fejelésbakancsot, amiben az egész család erőfeszítései belecseráltak, hát a bivalyfürösztő tó befagyott jegén táborozó gyerekek között én voltam tán a legboldogabbik. Lehetett a fejelésbakancsra fakorcolyát madzagolni. A fakorcolyát vezérróttal megvasalni, s korcsolyázni olyan kacskaringósakat, csak úgy fél lábon, hogy annak a cifrázatát nem bírta a jégre rajzolni utánunk még Puskás Géza se, aki a faluból járt nikkelkorcsolyáival a bivalyfürösztő tó jegére.

Mit vártam volna nagyapámtól így nyárvíz idején, mikor ládáit arra készíti össze, hogy majd költözik, de hamarost, mivelhogy teljesen keresztbe állt torkában az uradalom. Költöző cselédnek sok ajándékozni valója nincs. Hanem, mikor a hajóláda fenekén matat már a keze, hallok kemény körmének koppanásairól, hogy egy levesestálnyi kerek bőrsztyűt emel elő és tesz az asztalra. Szava csak ennek révén tör elő:

— No, gyereök, neköd adom! Én is nagyapámtól kaptam, mikor költözött. Ekkor mondta, hogy ő is a nagyapjától kapta. Jónak nem jó semmire, de annyi bizonyos, hogy régi portéka. És szép. Följebb való ősapáink kezenyoma rajta, azt el ne felejtse!

A bőrsztyűből előbújt egy gyönyörűségeen szép fekete fából való fogaskerék. De olyan szabályos ébenfa kerék, mintha épp most pottyant volna ki valamilyen óriási toronyórából.

— Jaj, nagyapám, mit adjak én ezért?!

— Csak az ígéretet. Hogy te is őrzöd.

— Ígérhetem.

— Nahát!

— Aztán milyen szolgálatra készülhetett ez? — kérdem nagyapámtól.

— Ez gyerekem, egy régi szegedi vízimalom gyorspergőjéhez való. Ahogy a vizikerék tengelye bevitte a malomba az erőt, ez a kerék vette föl és adta tovább a szitarostának. De hát sohasem használták. Nyoma sincs a fogakon a kopásnak.

— Kemény ez, mint a vas — mondom neki.

— Hát ébenfa. Kemény. Akár a csont. De azért látszana rajta, ha hajtotta volna a malmot.

— Hát nagyapám, annyira köszönöm, hogy egy csorda vaklóért nem adnám.

— Na látod, milyen kevésnek is tud örülni az ember gyereke.

— Hohó, nagyapó, hanem ennek az egyik oldalára cirádák vannak ám vésvé, de olyan szabályos koszorúkba, mintha körzővel húzták volna meg a sorát.

— Írás az, te, nem ciráda. Igaz is, majd elfelejtettem mondani. Tizenkilencig egy öregapám se tudta, mi leledzik ebben a vésetben, ami ráíródott a kerék lapjára. Éppen tizenkét gyerekemmel itt csücsültünk az uradalomban a román impérium idején, egyszercsak török zarándokok érkeztek. Jöttek árkon-bokron át, Világostól egyenest ide, hozzánk, az Urbán majorba. Itt kértek éjszakai szállást Budára mentükben. Mentek Gül Baba sírjához. Mivel az nekik nagyvalakijük.

Na, megpihentek a bikaistállóban, pár napig eltámolyogtak a jámborok, míg meg nem kapták továbbmenésükhöz az útilaput. Bejöttek hozzánk is.

Akkor a sublót tetején díszelgett a kerék. Egyébre úgy se jó, de dísznek alkalmas, mivelhogy szép. Na, nézegeti az egyik hólyagos szemű, rövidlátó török a fekete kereket. Egyre mondogatta a maga nyelvén kara szene, kara szene. — Fekete nap, fekete nap.

Fene, mondom neki, malomkerék ez, te! Rá is bólintott, akkorát, a turbán is megcsúszott a fején. Azt mondja: dejirmen csarhi, ami annyit tesz törökül: malomkerék. Kérdi, hogy kezébe veheti-e? Mondom neki, nézzed! Nézi aztán, szeme a gödribül majd kigúvad, az ablakhoz ment, tapogatja, egyszer csak elkezd rajta rözögni a teveszörccsuha, megpuszítja, feje fölé emeli, mellére szorítja a bolondja. Csei? — kérdem tőle románul, mert mondom, valamennyire vartyogott ő is ezen a nyelven. Mondja aztán, hogy a kerék 1555-ben készült, Szegedin városában, a szegény Deli molnár keze által és a koszorúirat további értelmezése ez: Nagy malom az élet, utoljára valamennyiünket lisztte öröl!

Azt hittem, a bőrömből is kibújok örömben. Vacsorázni is alig bírtam, kaptam ágyamba a kereket, de alig ejtettem párnára a fejem, mindjárt el is aludtam. Álomban érzem, moco-rog a kerék, legurul, még a koppanását is hallom, szaladok utána. Hisz alig volt az enyém, már elgurulna tőlem! Sebesen járó ember sietségével megy ki szobából, konyhából, éjféli utáni, szarvára fagyott hold fényében a műhely előtt tétováz kicsit, aztán útjára lelve, az uradalmi bivalyhajtó úton gördül fölfelé a falunak. Fogai szapora kopogása már jó öreg iskolánk előtt hangzik, ahogy a járdán lépeget. Lelassul, kicsit eldévánkozik, megy tovább, ismeretlen, álmukba merült falukon át, míg egy nagyobb községben, mint kutya, ha helyét találja a szalmahordó kasban, karikába vágódva lefekszik egy kiskapu előtt. S milyen bolondos is az álom! Valamiképp én abban a házban asztalosinas vagyok, plafonra szerelt, fenyőforgáccsal tömött ágyon hálók a műhelyben. S öt évig fejem alatt az ébenfa kerék. Moccanatait nem érzem. Bár gyanítottam, hogy mint az óra mutatója, lassanként vele egy irányban halad. Ha éjjel mutyiban olvasgatott az asztalosinas a nyolcas petróleumlámpa mellett, sokszor beletévelyedve az idők eltengerülő tócsáiba, s már hajnali kakasok kukorítanak, párnám alá lesek a kerékre, s látom rajta, úgy mutatja az idők múlását, mintha zsebóra lenne. Nekem ez természetesnek tűnt, akár a szakmában való napi továbbjutás. Eleinte csak sámlit bízott kezemre a mester, lassanként én voltam a csikólábú asztalos teremetője. S milyen bolondosak tudnak lenni az álmok! Néha úgy érzem, alig aludtam egy verset, s abban elmúlt négy-öt év is, úgy beleizzadok, és olyan törődött csonttal ébredek, hogy csak eszem zugaival emlékszem. Emlékszem szerszámaim zajára, a napok örömes, kesernyés ízére, életlen gyaluk görcsös fákbán való akadozásaira, a vérhólyagtörésekre, sikertelen munkák szomorúságaira.

Öreginaságom végén, mikor megremekeltem a vénül férjhez menő postáskisasszony kőrísfa ágját, legurult párnám alól az ébenfa kerék, s megindult őseim szülőföldje, Szeged városa felé. Ment Mezőhegyesen, Makón keresztül, ahogy vagy kétszáz évvel ezelőtt dohánykertész öregelődeim lejártak az akkor lőlegelőnek használt szurokfekete gyulai földekre gányoskodni. Akkoriban már pipázott, szivarozott az egész magyar haza, amihez kevés volt a termés. A tőzsérek kicsalogatták a szegedi kertészeket ezekre az ismeretlen, messzi tájakra. Korakopogó fagyos tavaszokon kikeltek városkörnyéki meleg otthonaikból az ősök, cammogó ökrös szekereken csöngettyűzve haladtak a kenyérkereső uradalmi földekre, vitték szerszámot, eleséget. A dohánymagot szekéralján dunába bugyolálva vitték — amin nappal menet közben is feküdt valamelyik gányó —, hogy el ne fázzon. Kényes az, ha megfázik, nem kel ki. Ha kikel is, későn, satnya termést hoz, satnya keresetet. A dohány nagymunkátú növényi állat. Elvárja a leggondosabb dajkálást; meleg palántaágyakat, szélvédő cirokkerítéseket. Kiültetéskor elkívánja a poronyú földet, a locsolást, a kacsázást, az odafigyelő szedést, a fűzést, csomózást, bemázsálást. Ekkorára újra elhűl az idő. A dohányszutyoktól, a levelek aljának szurkos izzadmányától vastagra

zsirosodott gúnyájú kukások, mire szekerekre rakodnak, hogy szegedi otthonaikba térjenek, újra kopog az ökörláb a fagyos utakon. Mire hazaérnek, karácsonyi kalácsok illatától teli Tömörkényfalva, Csanytelek, Szőreg, meg a többi szállás.

Járogatnak így le, évtizedekig a kitaposott úton, míg elunva tán az örökös vándorlást, s évről évre jobb házakat rakva a dohányföldek között, lassan kint feledkeznek, új községet teremtve.

És az itthonvaló ősök, rokonok ezidők alatt lassan elköltöztek az árnyékvilágból ismeretlen dohányföldekre, hogy ott is szegedi rúzsadohányt és sárga levelű purzicsánt neveljenek.

Hanem az élők, a fiatal gányók pattintottak szülőfalumból olyan szegedi rügyet, amiben még sokáig élő, özö nyelvjárásban susognak, káromkodnak, de olyan szépen, hogy az hétköznapokon tán még imádság számba is elmegy.

Míg lépdelek, siető ébenfa kerekem nyomán, a szépszüleim járta paréjos utakon, tudom én a felhőképpen eltűnedező emlékeket cimborás nagyapám révén.

S a kerék bevezet egy gázgyár környéki asztalosműhely elé, ahol a kapu előtt karikába fekszik, otthonosan, akár kutya a szakajtókosárban.

Attól kezdve ott lakom, dolgozom. Jobb városi asztalosok a vidéken tanultakat békeévekben csak afféle tulintyoknak titulálták, ami olyan rang, mint csizmadiák között a foltozó vargai mivolt. Annak is lönni köll!

A tulinty asztalos a tanyai Vadóc Pistáknak, Vadóc Juliskáknak sikeríti az egyszemű istállóablakot, a gólyalábú ágyat, ami alatt télen is elfér a fias-kotló, a fehér hajú, sütni való tők.

Vadóc pedig mindazon férfi és asszony, aki szögedi ugyan, de hát tanyai. A tanyainak látszott az öltözékén, viselkedésén, hogy kitetszik a városiakok közül. Lakhatott akármilyen messzi Szegedtől, s jöhetett a piacra Csójospálos alól vagy az átokházi földekről, amikor elindult, úgy szólt: elmögyök mán haza!

A városiaknak munkálkodó, városi asztaloslegények odaháborúskodtak szanaszét, így a falun tanult tulintyok is munkát kaptak idebenn. A falun tanult asztaloslegényt sospelátott világ várja. A műhely négy fala között magas fordulatú gépekkel gyalulunk, fűrészelünk, politúrozunk. Műszaki rajzok után szabjuk a sifonérokat, s annak parancsa szerint rakjuk bele a polcokat, csapokat, zárakat.

A háború, zajos bajaival úgy süvített el fülem mellett, ahogy fúvó viharok szűnnek. Levert madárfészkek és lakói a porban, gyümölcsöző fák csupasza ágai égnek meredeznek. Kiegett gyerekklinikák, iskolák, tömegsírok maradtak utána. Jöttek a föltámasztó, megújító tulintyok. Hogy örültem, hogy épp jókor születtem. Hisz itt vagyunk, éppencsak tán tízmilliomod magammal, tulintyok és nem tulintyok, a műhelybeli munkák után gyógyítjuk a templomok tetejét, a tanyai elrepedt máktörő mozsarakat, vasekéket, iskolapadokat és üszkösbélű, haldokló gyárakat.

Az én ébenfa kerekem, ahogy a népmesékben szokás, pedig harmadjára legurul a műhelybeli ágyamról, otthonosan, mint aki tudja az utat, megy az egyetemre. A kapuban karikába fekszik, mint a magát otthonosan érző kutya a szakajtókosárban. Ott vagyok a nyomában. És velem ezren még. Tulintyok, Vadóc Pisták és Juliskák, borsodi bányászok, mezőhegyesi csikósok, gyári gépmunkások, mindszentí húzóhálás halászok, tápéi kotróhajósok. Tömegelünk a két sarkára vágott nagykapun befelé. Fehér képű, tudós tanárok várnak ránk, és néznek, ahogy asztalos a szőrösdeszkát, hogy mi is válhat majd belőlünk. Megyünk gyékényszatyrokkal, katonaládákkal, bugyrokka, kicsi humijainkat szorítva. Ébenfa kerekem a hónom alatt minden motyóm.

— Hát ez? — kérdi kíváncsian egy fehér kabátos, tudós arcú tanár.

— Fogaskerék!

Lehet, hogy pokolgépnek nézte, de amúgy is micsoda bevonulás. Hátslovak az egyetem fáihoz kötve. És lovaskocsik.

— Mit tud a kerék? — szegezi nekem a kérdést jóindulattal a tanár.

— Csak éppen létezik. — Igyekeztem menteni a furcsaság látszatát.

— Nagypai örökség. Szép, és ennyi.

Nézi, tapintja, hosszú ujjait kíváncsian görbíti a szelíd hajlású fogak völgyeibe, dombjaira. Kopogtatja, meg is rázogtatja, akár csecsemő a csörgőt.

— Nehéz, mint az ólom. Tömör?

— Ki tudja?!

— Nem nézett a belsejébe?

— Szerettem volna.

Tétovázás nélkül sietünk tudományos illatoktól teli szobájába. Preparátumok, csillogó üvegsorok és finom motorzümögések, öreg röntgen, mi mögé hamarosan fölkerül a kerék.

A tanár magyaráz.

— A fogak körül sötétebb képet látunk. A belső világos körben foglal helyet — mint dobozában a film — valamilyen papírtekerics. Egyetértünk? — Amint látja, ebben a fogban keresztaszalú csapocská nyúlik a kör központja felé. A titkos zár kulcsa lehet.

Én ezen nem csudálkoztam. Erről a kerékről ennél többet is feltételeztem.

És titkos zár? Fából való titkos zárat pedig falusi segédkoromban is készítettünk községi jegyzőknek, s más pennasercgetőknek az íróasztaláiba. Aki azoknak jobbra-balra való nyomintó természetét nem ismerte, soha ki nem nyitotta a bezárt fiókokat.

S az inasok, ki milyen szakmának volt a tudója, drótból, fémből, fából vagy akár csak madzagból sikerítettek olyan ezeresű ördöglakatokat, amit csak annak készítője nyithatott föl, hacsak másnak meg nem súgta a titkát.

Hamar megtudtam, hol lakik bezzentyűje az én kerekemnek.

Izgalmunkban pipázunk, orrunkon, szánkron dől a füst.

Kezemben elfordul a kerék foga, s egy nyelvcsap kilöködik, a kerék kétfelé nyílik. Ötszínű papírtekerics nevet ránk, olyan szoros karikába hajtva, ahogy filmtekercesek ülnek fémtokjaikban. A legbelső körben tulipiros színű csücsül, kifelé haladva a fűzöld következik, azután narancssárga, és a külső körben fehér meg rózsaszín.

A történetek után valahogy természetesnek tartottam a napvilágra buggyant titokzatos tekercesek létezését. Azt is, hogy hirtelen öreg tudósokkal telt meg az én tanárom szobája, s hogy Waldapfel Imre történész úgy olvassa kicsit éneklő hangon a papírtekerics szövegét, ahogy öreganyám a kemencepatkán olvasott esténként a tengerszép szegény lány, meg a világverő szegénylegény szerelmes kalandjairól.

És a lefordított szöveg első sorai is, akár a muzsika, úgy szálltak:

Marangoz csirági idim.

Asztalossegéd voltam. Első Szelim uralkodása idején, 1505-ben Sztambulban születtem és Kizilbas asztalosmester műhelyében éltem, mint enyvfőző gyerek.

Ha időt kapok kicsi félelmeimet szabadon eresztetni, talán el is futok a tudósok gyülekezetéből, hiszen tán csúfolódnak az urak, hogy a festékes nadragú, íme, a tudományok palotájába csörtet. Azért olvasnak asztalost, hogy a fejem víztornyához kapjak, de még idejében! De Waldapfel vállon ragad, hosszú folyosókon vezet könyvekkel bélelt szobájába, s amint Rengei asztalosmester, teketória nélkül kínálta elébem a lehetőségeket. Waldapfel mindjárt azt kívánta: szólíts csak Imre bácsinak! Ha bármiben elakadsz, itt vagyok melletted. És előtted minden, dolgozz! Nosza, fiú! Rámcsukta az ajtót.

A piros tekerics tengernyi sorból álló szövege egy régi világ asztaloslegényének sorsát hömpölyítette eléem.

Marangoz csirági idim.

Asztalossegéd voltam. Első Szelim uralkodása idején, 1505-ben Sztambulban születtem és Kizilbas asztalosműhelyében éltem, mint enyvfőző gyerek.

Mesterem ravasz, minden hájjal megkent vörös fejű perzsa, aki törökül, arabul vagy kurbul úgy beszélt, ahogy a saját anyanyelvén, s csak sztambuli előkelőségektől vállalt munkát. Eleinte negyvenen dolgoztunk nála. Csináltunk könnyű járású domentátumos kéjsajkákat, lehorgonyozott hajóházakat, boszporuszi basapalota belsőket, beleillő bútorokat, huncutul hentergető keleti ágyakat, teveháton használt palankinokat, könnyű okumé fából személyszállításra való oszlopos, tetejes, függönyös ládakosarakat.

Enyvfőző gyerekeknek vettek a műhelybe, de igen érdekelt a többiek munkája, s fogásaitak ellestem. Mikor valaki kiesett a sorból, odaálltam helyére, s előbb csak a magam örömeire úgy csináltattam munkáját, mintha régi ura lennék a szerszámoknak. Akkoriban éppen a tatár mirze kastélyának bútorzatát készítettük. Egy fűrészelő valamiért napokig nem jött a műhelybe. A többiek már álltak a levágott betétek híján, én padja mellé siettem, s dolgoztam a kétkarú szerszámokkal. Magam is éreztem, majd kizöldül sorsom. Tizennégy éves múltam, és naponta sokszor kiáltották nevem a műhelyben. Fuss ide, Deli, ezt fogd meg, Deli, ott gyaluld meg, Deli!

Kizilbas mesterem, mintha akkor talált volna rám, egyik napról a másikra, ahogy igaz utakra lelnek a világ vándorai. Noha hat éven át főztem az enyvét, s láthatott a nap minden órájában, mi több, elvert sokszor. Ha leközölt és orrfacsarón büzlött a dögbőrből főzött enyv, ütött lóhajtó kancsukával, léccel vagy éppen a kavarólapockával. Hajam a ragacstól olykor labancosabb volt, mint a Szaharajáró tevék hátulja a rájuk ragadt bogáncstól. De a nevem nem tudta. Legalábbis ki nem ejtette. Ha hajókat építettünk a Boszporusz vizén, s életlen szerszámot adtak kezébe, úgy vágta ki az örökkön áramló tengerre, csak úgy csobbant, utána azt is megfürösztötte, aki akár büntelenül a közelében dolgozott.

Féltük és tiszteltük a kezét. Fölkapott egy marék tengerhomokot, arannyá vált. Megütött valakit, emberré vált.

Vigasztaltak is műhelytársaim, ha gyakori verései után eltörött mécsesem. „Még szerencséd lehet neked is, meglásd!” S mintha csak erre az ígére várt volna sorsom Kizilbas mester kezében, hirtelen magához intett. Úgy láttam, lángvörös feje majd meggyullad, míg eléje értem, tartottam, hogy megver, valamiért haragját rajtam töltve. Azonban kezét mesterkötényében nyugtatva olyan bizodalmasan szólt hozzám, ahogy még soha. Úgy kezdte, Deli oghul! Jaj, meg is olvadtam a szavától, hiszen Deli fiúnak, mióta apámtól elváltam, engem még nem szólított senki. Olyan szép szó, amit csak kézen fogott gyerek hallhat szüleitől.

Hanem sok időm az olvadozásra nem akadt. Az a parancsos kíváncsalmom következett, ha már olyan nagyon fúrge vagyok, mint a narancsfigetekben járó szellő, hát csak fussak, de sebesen ezzel a børszütőnyi pénzzel a lakására. Senki másnak, mint magának első feleségének adjam.

Jártam biz én akár százszor is a mester lakása küszöbénél, nem is esett az messzi a műhelytől, tiszta reggeleken számára ordítása elhallatszott hozzánk. Ám a kapukulínál beljebb sose jutottam. Pedig csudásnak mondták házát, kik abban valaha megfordultak. Magasra rakott kőlábon állt, magánosan, hátul nagy kerttel, sűrű rácsozatú ablakai az Aranyszarv hajókkal teli kikötőjére néztek. Mögötte susogó koronájú tölgyek és olajfák lombkoronái sűrűsödtek, bizonyosan valami szépen elrendezett kertben. Házából a kapukulín kívül soha nem volt alkalmam találkozni senkivel, s mikor halat vittünk hozzájuk, bútor vagy zöldséget, dinnyét és fűgét, mindannyiszor az öreg kapus morogta elő magát és gyanúsán nézegetett bennünket, míg átvette a küldeményeket.

Megyek aztán, kaptatok fölfelé a parti emelkedőn, meghúzom kétszer a

kapu koppantóját, mire kibújik az öreg morgó medve, rám vicsorit, csak annyit mond:

— Há!

Mutatom a bőrzacskót és mondom, hogy csak adzsudzse Kizilbasnak adhatom, és megcsörgettem a benne valót. Az öreg a füle alá vakart, úgy láttam a pénz csörgését többre becsülhette száz ékes szavaknál.

— Bir az dur! — azt mondja várj, és eltűnt.

Hogy pénz híján lehet-e a Kizilbas család, sose hittem, de feje tetejétől a lába fejéig feketébe öltözött öregasszony, arcán a jasmakkal, alig egyik lábamról a másikra álltam, már a kapuba ért. Eddig sose találkoztunk, s ő mégis nevemen szólított. — Te vagy az, Deli? — kérdezte és kezét kinyújtotta a pénzes zacskoért.

Magával intett, bementünk a festett folyosóra, sijuval kínált.

— Hadd vendégeljelek meg fáradozásodért — mondta, s hatalmas ibrikben habzó narancslét tett elem.

Öklömmel töröltem a szám, s háttal kifelé farolva köszöngettem, ahogy illemre tanítottak. Szeme szögletéből láttam, barátsággal néz, s visszatart.

— Sokszor hallok felőled. Kizilbas férjem azt mondja: uszta vagy, mester. A többi rajtad is múlik. Csak szorgalmas légy, csöndes, figyelmes!

Asszonynémüvel nem sok találkozásom akadhatott nekem. Naponta vásárolni zavartak a segédek, s ilyenkor a kecsketúrós, sajtos nőszemélyeket, szárított hús árusokat bámulhattam, kik olyan sűrű ruhagöncökbe burkolóztak, hogy a jasmak fölött kikukkantó két szemükön kívül mást nem láthattam belőlük. De szemük sütött, mint a parázs.

Kizilbas anyó meg egyre marasztalt. Pedig vad voltam, tüskés, akár a tevekőró. Mentem volna vissza a műhelybe, hátha keresnek már. Még megken uszta Kizilbas, hogy eltekerem az időt. És várhat, hogy mire mentem a rám bízott pénzzel.

Az öregasszony marasztalt. Anyám keze melege rég elhült homlokomon, mikor apámmal, testvéreimmel hajóra szálltak, hogy az izmiri helyőrségbe evezzenek. Üzeneteik, hogy élnek és engem is számon tartanak, a Sztambulba gyakran jövő ismerőseiktől küldött ingekben, kabátokban érkeztek el hozzám.

Adzsudzse Kizilbas, azahogy Kizilbas anyóka, megitatott velem további két ibrik sijut, ami úgy lötyögött hasamban, mint teve horpaszában a víz, ahogy trappoltam vissza a műhelybe. Hanem az uszta sem nézett rám rossz szemmel.

Mondtam, hogy magának adzsudzse Kizilbasnak adtam a küldeményt, és kaptam is érte finomságos italokat.

— Derék dolog, fiú, tette fejemre a kezét, aztán bőrove erszényéből egy ezüst oszporát nyomott a tenyerembe.

— Mától itt dolgozol a közelemben! Te leszel az én közvetlen csirágim!

Mondták is a kandi szemmel vizsgálódó műhelytársak, megjósoltuk Deli, ugye, addig ver az uszta, míg szerencséd utolér! Most aztán tessék. Beütött. Némelyikünk egész életén át gürcöl, gümös dolábokat készíthet, ezüsttel díszített szekrényeket, a mester szava nem több:

— Javuz, javuz, jól van —, s odadobja azt a kis pénzt érte.

Mit mondhattam mást, amit akkor tudtam. „Rosszabb az irigység magánál a lopásnál is, pajtások! Elöttetek is olyan út vezet, mint én előttem.”

Tudhatta uszta Kizilbas, hogy maga mellé rendelése a műhelylakók körében némi rosszalláshoz vezet, ezért még azon a napon kezembe adta a segédek megillető mérőrudat, annak jeléül, hogy fölszabadultam. És tudtára hozta kezdő és öreg inasoknak éppúgy, ahogy a pénzen vett rabszolgáknak, vagy a szabad segédeknek, ezért fölparancsolt a gyalupad tetejére, s míg ott álltam, hangos szavakkal nyilvánította ki előlépésemet.

Mit is tagadjam. Az enyvfőző üst búze nekem is másképp csavargatta az

orromat, mint még tegnap. De nem sok időm maradt a pöffeszkedésre, következtek a mesteri parancsok.

— Szamaramat kivezeted, elmégy Vekil városrészben a tatár mirze palotájához, leméred az ablakok, ajtók nyílásait. Vigyázz, szemed a méreten, te vezeted a munkát, ha elméred, fejed veszem, s a Boszporuszba fojtalak, ahogy vak macskákat szokás!

Ülök a mester szamarára, úgy érzem, az is egyet bámul, hisz eddig még etetésnél is megsüvegeztük, sűrű bocsánatkérések között, nehogy a hátára üljünk. Néz rám az öreg egyiptomi csacsi, okosan ám, ahogy egy mesterszamarától illik, de egyet sem rikkant, túri, hogy féloldalast fara nyergébe telepedjek.

Isztambult úgy ismerte, mint én. A Vekilben, a követségek negyedében, mesteremmel naponta megfordult. Ballagott az emelkedőkön fejlehajtva, s megállt az újjáépülőben levő, rengeteg kőből rakott palota szájában. Fegyveres kapukulik álltak az utcán, a szamarat ismerték, akár mesteremet. Szájáról szájra adták befelé a hírt: asztalos jött, asztalos jött!

Este a mester házában feküdtem le. Hogys bírtam volna elaludni? Hiányzott társaim műhelybeli zsvivajgása, meséje, nótája, az olajfa deszkák, cédrusok örök illatozása.

Mit akarhat sorsom? Mit akar a mester?

Kizilbasnak nem volt gyereke, dacára a vele lakó négy feleségének. A rejtekesen épült sokszobájú házának hátsó végében mutatott szállást nekem. Mikor bevezetett a kis kamrafélébe, maga is leült, szemét behunyta, sokáig gondolkozott.

— Azt akarom, hogy mindenben segítségemre légy. Allah szerencsés kezét, szerencsétlen házasságokat adott. Öregszem. Két-három fiam lehetne, kik elkelnének vállalkozásaimban, hogy fáradó csontjaimat a terhektől szabadítsák. Láthatod, iparom virágzik, naponta adják a jobbnál jobb rendeléseket. Mindössze két bizalmas usztám dolgozik a műhelyben, de olyan nem akad, aki tovább gördíthetné ezt a szép szakmát, a műhelyemet, ha én majd kezem erejét, szemem mértékét elvesztem. Bízom benned. El ne veszítsd!

Nem szolgát akarok belőled, hanem szabad, ipart tudó utódot. Tizennégy éves létedre megérted-e? Magam a korban nősültem először, két kereső karomra hagyatkozva. Allahra fogadd, ahogy amint hatéves korod óta ismerlek, veréssel százszor próbára tettelek, hűtlenségen nem kaplak. Ismersz, vad vagyok, forró vérű, hirtelen perzsa, ki megölhetlek haragomban, ha utána rögtön gýaszba borulok is.

Tudd meg, szüleid meghaltak, egy földrengés idején temette őket maguk alá az izmiri gyalogosok kaszárnyájának romja. A csomagok, mik az ő nevükben jöttek, tőlem eredtek, hogy el ne veszítsd reménységedet. Ne félj, nem-sokára Izmirbe utazunk, meglátogatjuk sírjaikat, gandom volt rájuk.

I. Szelim szultánunk, Allah fehéritse arca fényességét, tovább építi a szerájfoki Konstantin palotát. Száz szoba falai az asztalosmunkát várják. Megfodom, s így értsd, ez életem teljes kivirágzása lehet, ha a szultán mimár basája énrám bizza a munkát. Ablakai, ajtói, belső falburkolatai nem is lehetnek másból, mint egzotikus fákból, különleges paliszánderekből, okumékból, cédrusokból, ébenekből, zebránókból. Minden részletében gyöngyházzal rakott, gazdag faragással, ezüsttel, arannyal teli.

Gondold el, a világverésre készülő II. Szelim lakosztályának berendezése kerül immár uszta Kizilbas kezére!

Felfuvalkodott vagyok? Az ember adjon magára! Tudd meg, Deli fiam, mindent tudó ipar az asztalosság! A tudás, a megélés, a becsülés bányája! Vagyonom van, Deli. Pedig nem voltam útonálló, két kezemmel kerestem a házam Aleppóban, ahol testvéreim élnek, erdóm a Kaukázusban, ahonnan rokonaim szállítják ide a fákat. Allah e tekintetben mindenkinél jobban bánt

velem. Utódról, ki a fejemben levő tudást örökölné és kezem erejét; utódot nem adott. Mekkora szomorúság. Bízom benned, Deli! Rokonomnak tekintelek, egyszer fiamnak fogadlak. Örökösnek. A vagyon különben nem örök. Azt elfújhatja az első, tengerről induló szél. Büntessen Allah, ha hiúság beszél belőlem! Csak a tapasztalat. Légy hitesem, s utadat előre látod, ameddig emberi szem elláthat.

Másnap reggelre elkeshedt inasi rongyaim eltűntek kamrácskám fogasáról, új nadrág, ing várt és tiszta, zöld köpperkötény, amelyeneket első segédek kapnak munkába lépésük idején. Reggeli után uszta Kizilbassal siettünk a műhelybe, s míg utunkat léptük, mintha csak most hagyta volna abba, lelkesen, mindent ráöntögető bizodalmaival folytatta ábrándos terveit, tőlem igenlően egy bólintást sem várva.

— Első feleségem mától írni és olvasni tanít. Előbb törökül. Hiszem, hogy nem is lesz nehéz.

Feleségeimet tekintsd anyáidnak, másként nem is gondolhatsz rájuk! Még távollétükben is csak tisztelet jár nekik. Ne krárogj, ne köpködj az asztalnál. Inged aljába ne töröld az orrod. Az élet csali szokásaiban ők majd szelídkésen eligazgatnak.

A műhely már zúgott a sokféle szerszám zajától, s mi is nekiálltunk összerajzolni a mirza ablaktokjait.

— Kétszer mérj, egyszer vágj! — szolt néhányszor az uszta, de békén hagyott, hogy a szépen gyalult fenyődeszkákon megjelölhessem a bonyolult ablakok keresztmetszeit.

Este, amint ana Kizilbassal összeültünk, kiderült, hogy én biz beszéllek törökül, mégsem tudom, mit mondok.

— A szavak között pedig olyan rend van, mint a szerszámok között. Minden szónak földadata van. Szófajokra oszlanak. A vésőket a gyalukkal, a fűrészszel mesterember nem keveri össze. Külön tudja, mi mire jó. A szófajok is így következnek. Első helyen áll a főnév. Mindent megnevezünk a világon, amiről csak tudunk. A személynek, a tárgynak neve van. Minden ember személy. A rabszolga is. Te, személy vagy, Deli. A tárgynak is neve van. Azt mondom gyertya. Ezek a főnevek.

Mikor nem mondjuk ki a személy nevét, névmásokat használunk. Nevem helyett azt mondom, én. Én, ana Kizilbas. Vagy azt, hogy te. Te, csirági Deli.

Az összes személyes névmás így sorakozik föl: ben, szen, al, biz, sziz, onlá.

Másik szószerszám az ige. Az ige azt mondja meg, hogy mit cselekszik a főnév által megnevezett személy vagy tárgy. Tehát történést fejez ki. Például, azt, hogy én élek, létezem, esetleg valamit cselekszem, az ige tudja megmondani. Tehát vagyok. Hangillesztéssel így csendül:

Im, jim, jüm. (Én vagyok.)

Szin, szun, szün. (Te vagy.)

Dir, dur, dür. (Ő van.)

Iz, jiz, jüz. (Vagyunk.)

Sziniz, szunuz, szünüz. (Vagytok.)

Dirlár, dirlér, durlár. (Vannak.)

Heteken, hónapokon át, mintha az összes ingyencégeket együtt kóstolgtánám, a limont, siju, pekmezt, oly édesen csordogál a szép török nyelv olvasztott mézű patakja.

Hanem egyik este, éppen az íráshoz készültünk ana Kizilbassal, nádtollaimat előre kifaragva vártam jöttét. Helyette uszta baba érkezik, aki mostanában ige kívánta a megszólítást, „atyamester”.

Jött uszta baba vigyori képpel a szobába, hogy ennyi örömet akkor sem láttam rajta, mikor a mirza öt oka ezüsttel fizette ki ajtóit, ablakait. Pedig az akkora rakás pénz, hogy a mesterszámár is csak roskadozva tudta hazacipelni a hátán. Jött uszta baba nótázva, először azt hittem részeg, hanem mögötte jött három cserkesz férfi, kiknek török, kirkukardok ültek az övükben. A ház min-

denki fogadására szolgáló teremnyi szobájában, ahol tanulni szoktunk, lerakodtak. Egy tíz év körüli megszeppent kislányról vették le a talpig érő leplet. A lány olyan csodálatosan szép, amilyenek a hithű mohamedánok legszebb meséikben festik a fekete szemű túlvilági hurikat.

Sok szó nem esett, a férfiak között az alku megtörténhetett még odalent a bazárban, s a lány, kinek söprűs fekete szempillája egy tekintetre sem rebent, állt rezdületlenül, mintha a bizánci paloták freskóin elevenített lánycsapatból lépett volna közénk. Hogy mégis él, látszott, fogta mezítelen teste elé eresztett kevéske ruháját, mintha abba kapaszkodna.

Naponta láttam már ficánkoló élőhalat eladni a Boszporusz partján, láttam kilóval pénzt beváltani a szeráj falai alatt, és láttam rabszolgát eladni az Aranyszarv öblében, akár úgy kiválogatva, hogy az alkalmatlanját, mint szemetet, egyenest a tengerbe dobálják.

Pénzen vett lányt, szépet, mint a bülbül madár, még soha nem láttam. Csak kendők alá rejtetteket. A kislány teljesen ruhátlanul.

El is maradt az esti írás, olvasás. Kizilbas anyáim mind a kislány látására siettek, s vertek körötte olyan csivitelést, uszta baba alig tudott örömös zajongásukban szavának helyet szorítani.

— A lány neve pedig Zulejka, s sorsa az írás parancsa szerint dőljön el tizennégy éves korában, amikor jasmak kerül orcájára. Addig tanítsátok minden asszonyhoz illő tudományokra, de leketek rajta, négyötöket is egy áron adlak a sumlai kereskedőknek, ha legkisebb csorbát lelem előhaladásában! Mint a tulajdon lányotokat, gondozzátok! Te pedig Deli, fogadd el kardasádnak. Mint mondtam, vérszerinti testvéreid Izmirben nyugosznak. Helyette legyen ő. Óvatos légy, ember ám, nem játék!

A lány, akár valami tárgy, úgy tűnt, érzéketlenül viseli sorsát. Néz, nem lát, bogárszemeiben tisztesen tükröződnek a szoba gyertyái, arányos teste mozdulatlan, ahogy éppen álldogál új szülei előtt.

Zulejka érkezése a morózus kapukulit is kivetette lelke kongó odvaiból. Eddig, ha nagyon bőbeszédű kedvében találtam, javuz helyett kétszer is azt mondta jól van. Javuz, javuz. A keresztvágó fűrésznek több élő szava tud lenni, mikor beleakasztjuk valamilyen értékes fa vágatába. Az beszél. Pedig hát tárgy.

Nem úgy a kapukuli. Legtöbbször én vittem ételét a portára, s ilyenkor félbe harapott köszönetfélét dörmögött megritkult fogai közül, s nekiült enni. Annyit se mondott, papucs.

Most, hogy uszta baba véget vetett a Zulejka körüli zajnak, szokásom szerint levittem öreg kapusunknak a vacsorát. Kicsi mécsese mellett várakozott, ahogy jó kutya vár az alvás előtti falatra. Megnézte a húscsörmökkal rakott, frissen főtt piláfot, de nem kezdett el enni. Uszta babától örökölt szafariában kicsit fészkelődött, s mikor elköszöntem tőle, megfogta a karom.

- Bir az dur! (Várj egy kicsit!)
- Ne isztijárszunusz? (Mit akarsz?)
- Megtudni, mennyit fizetett Kizilbas a lányért?
- Három bőrzacskóval.
- Rengeteg pénz. Értem a tizedét se adta.
- Te is cserkesz vagy?
- Üngürusz.
- Hol születnél?

Asztala fiókjából előhúzott egy kirojtolózott szélű földabroszt, a piláfos tálat félre tolta, s kiterítette a térképet. Repedezett körmével a rajzra bökött.

— Na, nézd! Itt van Sztambul, Üszküdar a másik oldalon. Az Aranyszarv, a Boszporusz, a Márvány-tenger. Három ágával ömlik a Duna a Fekete-tengerbe. Hatalmas folyam. Az én szülőházamon oly méltósággal jön át, hegyek, rónák között, ahogy nem jár még a földön más hasonló folyó.

— És annak a partjain születél?

— Nem. A Dunába szép szöke vizű nagy folyó ömlik, Tiszának hívják, hátán hordja Szegedin városát. Ott születtem.

— Érzem szavadból, haza vágyakozol. Mi tart vissza?

Az öreg sokáig nem válaszolt, mutatóujját a szafari nyílásába mélyeztette, mintha a térkép után meg akarná törülgetni.

Tovább kérdezgettem.

— Valami nagy bünt követtél el, embert öltél, félsz a törvénytől?

— Öltem, de csak háborúban!

Mindig szerettem a katonameséket. A műhelyi estek hadfiainak meséjéből ismertem sok csudát. Perzsiát, Mezopotámiát, Rumiliát járt asztaloslegények megélt, hallott háborús történeteit annyiszor elmesélték, hogy mi, figyelő gyerekek, eljuthattunk volna a mondottak után a csodák és hőstettek színtereire. Hanem mióta kikúpálódtam a műhelyből, uszta baba az esti tanulás után még órákig időzött velem. Inaséveiről, világban való jövés-menéséről, egyiptomi, görög bútorokról, épületekről, remekekről okítgatott. Sokszor meggyőződtem, talán jobban ismeri Belső-Ázsiát, mint a török földet. Asszír vízemelő gépek szerkezetét magyarázta és rajzolta, görög szellemben épült híres paloták részleteit ceruzázta föl a fehérre gyalult rózsafa táblákra. Ismerte az afgánokat, kabulokat, megcsodálhatta Asszúr Banipál építményeinek romját, ismerte a Dárius-legendákat, dolgozott Persepolis környékén, járt Babilonban, Palmírában, gyerekkorában lerajzolta Shirza városában az Al-Wakil csavart oszlopait.

— Török föld! — sóhajtott gyakran Kizilbas, és finoman legyintett. — A régi kultúrák romos vegyülete. Katonák! Pusztítani tudnak.

Valahány parádés, doboktól, trombitáktól hangos katonai ünnepség folyt Sztambul vizein, terein és utcáin, mint kutya égzengéskor, messzire kicsacsizott a városból. Utálta az ölés dicséretét. Nem mondta. Nem is mondhatta, hiszen aki a szultán udvarában műveskedik, eszi annak kosztját, hogy is homályosíthatná dicsőségét?

A kapukuli meg úgy ült, tetejére teli mondanivalójával, kiéreztem, csak egy mozdulat kell, s kicsurran belőle a mese.

— Tulajdonképpen, hogy hívnak téged?

— Tisztességes magyar nyelven, Trombitás Bálint a nevem! Szegedin városának egy iparos utcájában neveledtem, a Platae Sancta Trinitátison, azaz-hogy a Szentháromság utcában.

Apám hangszerműves volt, szakmáját odafönt a morváknál tanulta, s mivel születünk a Trombitás házban egyönk a másika után úgy tízig valóan, hát ültetgetett bennönket, kit milyen kenyérkeresetbe alkalmasnak látott. Jóska öcsém kardcsinálónak állt, János meg Miska kenyérsütőgetőnek, hajósnak ment Matyi, halásznak meg Főrcsi, cserepezővé lett Kálmán, Pista elállt falrakó kőművesnek. Én olyan maradék gyerek voltam, csontjaimra is vékonyan futotta már a szülők erejéből, halvány, ostya képű fiúnak nőttem föl, a nap átvilágított füleimen, odavélekedtek jöngondolatú szüleim, majdcsak elkél ez a gyerek a papoknál. Eleinte csak harangozni, később ministrálni, papcipót pucolni bejártam biz én az alsóvárosi kolostorba. Na, kedveltek a ferencések, hogyne kedveltek volna, de annyira, hogy a végén valamivel idősebb koromban, amilyen most te vagy, az ő bizodalmukból a bécsi egyetem bölcsész-hallgatója voltam. Az még csak afféle pappalánta-féle állapot, akiből lehet akár kurjantó pap, miséző kántor vagy kutyasintér.

Második bécsi évem elteltével, 1456 nyarán odahaza vakációztam a szülői háznál. Nagy hadi készülődések estek akkoriban, majd minden esztendőben Szegeden. A törökök egyre nyomakodtak ellenünk. Hunyadi János, az akkori magyar király helyett Magyarország kormányzója, hónapokon át a szegedi várpalotából szervezte II. Mohamed ellen a hadakat. Gyalogos, lovas páncélosok seregelték minden szabad terén a városnak, és a vízen százig való naszádokat készítették a hozzáértő hajóácsok.

A világ bekapása hajtott engem tanulni is külhoni egyetemekre, de ez a nyüzsgő élet mindennél jobban vonzott. Gyerektársak és városi iparosok, földművesek, katonák sorakoztak. Volt ugyan törekvésemben kalandvágy is, de legtöbbször a félelem remegett. Hogy ránk üt a török, rabszíjra fog mindannyiunkat. Közvetlen tapasztalatokból ismertük szokásait. Nálatok virágozik a törvényes rabszolgakereskedelem. A mi törvényeink évszázadok óta tiltják, büntetik azt.

Annyira teli voltunk mehetnékkel, maradást, félelmet nem ismertünk. És a keresztény világ II. Mohamedtől jobban tartott, mint az eddigi összes szultánoktól. Nem ok nélkül. Hunyadi belgrádi hadjárata előtt, szóval a mi készülődéseink előtt három évvel foglalták el Sztambul, az akkori Konstantinápolyt, ami súlyos veszedelmet jelentett a nyugati világnak. A tengerszorosok török kézre kerültek, hátuk ezáltal védelmezve, s úgy tűnt, a szultán terjeszkedésének már semmi akadályja nincs. Föl is nyomultak Szerbiába, beléptek Boszniába, készen álltak Magyarország megközelítésére.

Hunyadi magára maradtában a szerbekre, s ránk magyarokra, szegediekre támaszkodott. Belgrádot megrakta katonával, fölszereléssel, s a póri népeket szólította szárnyai alá. Nem volt ott úr, nem volt egy nemes, csak a köznép. Városok, falvak. Parasztok, iparosok, deákok.

Az öthalmi tájék szárazulatain dobszóra, kürtre gyakoroltuk a csapatmozdulatokat, a rohamot és visszavonulást, várfalaink a sáncmászást. Tiszán az ágyúkkal való bánást. Mondanom sem kell, tűzérnek álltam. Új fegyver volt. Minden suhancér tűzér szeretett volna lenni. Tíz lövésre alkalmas facsovű ágyúk voltak, nem nagy hírességek, de durranásuk, füstjük félelmes.

A muzulmán had már július elején megjelent a Száva és a Duna partján, irtózatos tömegben zárta körül Belgrádot, hogy azután szárazföldről nem lehetett megközelíteni. Amikor becsukódott az ostromzár, a törökök rögvest megkezdték a falak lövetését. Ágyúkkal, ostromgépekkel éjjel-nappal törték a külső falakat. A külső őrtornyok elfoglalása után óriási erővel zúdultak a szorongatott várra. A védők halálra készültek már, amikor a mi naszádos, dereglyés csapatunk a Tiszán alá ereszkedett. Azt soha nem tudom elfelejteni. Nyolcvanéves vagyok, több mint hatvanéves történetet mesélek.

A Temerin környéki szerbek hajósabbak voltak a szegedieknél. A Dunát Bécstől a Fekete-tengerig járták. A hajók orrát tölgyfagerendákkal erősítették meg, kövekkel kibélelték a testét, közé rakták az ágyúkat.

Az akkori világ legjobb hadserege pedig a törököké volt. Értettek a vízi-edényekhez, százig való folyót és tengereket hajóztak, Zimonynál óriási hajózárat építettek a Dunába, összeráncolt dereglyékből, s abban a hitben várokoztak, hogy azon át nem törhet semmi. A Száva, Duna ölében ülő vár előtt pedig középről a szultán állt janicsárjaival, jobbról a ruméliai hadtest, balról az anatóliai.

Temerintől a mi leterhelt hajóinkat örült erővel taszította a víz, a törökök hajójára felé. Száz méterről ránk sütötték ágyúikat, mi is meglőttük őket. Kavargott olyan füst, a hajóormányt nem láttuk. Hanem úgy nyomódott dereglyesorunk a török hajózárra, mivel a víz taszított bennünket, mintha két fésű fogait egymásba szorítanánk. A hajókon elkezdődött az öldöklés. Ember ember ellen. Hátrálásra nem volt lehetőség. Akik beugrottak a vízbe, hogy meneküljenek, azokat nyíllal, lándzsával elsüllyesztgették. Mi a tíz naszádon ötszázán indultunk, s közöttünk legalább száz szekercés tartózkodott, kik, míg a földelzetenek folyt a csatározás, alászállva meglékeltek a török hajókat. A zár elszakadt, kapuján átsiklottak az embert, fegyvert hozó dereglyék.

Estére kelvén senki sem tudta, kié a győzelem. A szultán sátrát és az elhagyott hadianyagot fölgyújtották a törökök, de ezt mi csak cselnek véltük. A csatározó helyeken, mikor szedték össze a sebesülteket és halottakat, az élő ellenfelek oly közel kerültek egymáshoz, néha kar a karhoz ütődött, szablya nem villant miatta.

Mi három szegedi naszádos hajóval készenlétben álltunk a belgrádi vár alatt, ágyúinkkal a csatater felé fordulva, ha cselet vetne a török, tüzünkkel segedelmet nyújtunk a várban éjszakázóknak. Hanem egyszer csak akaratumk nélkül elindultak hajóink a horgonykötelekről. Visz bennünket a víz kormány nélkül, mint tehetetlen fatönköket, lefelé az Al-Dunának. Nem jutottunk el Vidinig, már össze voltunk láncolva. Bizonyosan lehettek közöttünk törököknek szolgáló emberek, mert százötvenünk közül engem, hét más társammal, úgy kezeltek, mint magas rangú papot, kiért majd nagy váltságdíjat kapnak a fogságban tartók. Az akkori szultáni városba, Edirnébe érkezünk, ahol külön börtöncellákba kerültünk, de mivel a váltságdíj se szülőháztól, se az akkori csanádi püspökségtől miértünk nem érkezhett, taposókerekes vízemelő toronyba kerültünk, honnét évekig nem láttuk a napot.

Több levél ment Magyarországba, hogy Trombitás Bálint atyafiunkat pedig száz aranytallérért tizedmagával kiereszti az edirnei helytartó. De hát miutánunk, félig tanult, lesznek papok után a kóbori kutyák nem ugattak, így maradtam én a szultán udvarának tizenöt hosszú esztendőkön által, vízikerek-taposó rabja.

Hanem az edirnei börtönökben raboskodtak velünk jeles, tanult törökök is.

Nesri történetíró tanítványai közül egy neves, Tatari Bara, amolyan költő-féle, aki a török oldalról harcolt II. Mohamed seregében, amikor én velük szemben.

Annyiszor elmesélte túlzó dicsőítéssel teli élményeit, hogy én megtanultam, s most is elmondhatom betűről betűre.

Belgrád várának, Magyarország erős bástyájának meghódítása az összes égtáj fejedelmeinek erejét fölülmúlta. Mert falai az éghez hasonló magasságúak voltak, hadiszerei számtalanok, akár a csillagok. A Duna és Száva összefolyásánál feküdvén, szárazföldről és vízről lehetett erősségébe fegyvert, embert, élelmet szállítani. A várban meg öt-hatezer piszkos ellenség tartózkodott, kik szüntelen azon fáradoztak, hogy az iszlám országainak kárt és bajt okozzanak.

Mínt hogy Mohamed szultán őfelségének foglalkozása és éjjel-nappali gondja az volt, hogy a muzulmán vallás ellenségének hatalmát megrövidítse, az iszlám országát védelmezze, a rábizott alattvalók nyugalmát biztosítsa, e híres város ostromlása is fel volt írva világos elméjének lapjára a csodadolgot rajzoló gondolat tollával. Ezért 860 tavaszán (1456) bosszútól lihegő seregével ostrom alá vette Belgrádot. A roham előtti legfényesebb szultáni parancs az volt, hogy mindenki jusson be a várba, s a tüzet szikrázó fényes kardjaikkal az alávaló részeseg ellenséget a pusztulás gödrébe taszítsák.

A jó török harcosok pedig, hogy a szultán parancsát teljesíthessék, nem rettentek vissza, hogy bosszútól forró keblüket a hegydöngető ágyúk előtt céltáblául és a nyilak elé pajzsul odatartsák. A nyílejtette sebet és a lándzsa szúrását mindenki lelki gyönyörűségnek tartva, örömmel rohant az ágyúk és puskák torkába.

Karadsa pasa pedig fölállította öntött ágyúit a várral szemben.

Mondhatni, hogy a várra lött ágyúgolyók szikrája összerakva csillagos eget képeztek. A folyamként rohanó vérnek pírját hajnalhasadásnak lehetett volna mondani.

A rettenthetetlen sereg oroslánként rohanva áldozta testét és lelkét. A sárkányszájú ágyúkból tüzet szórtak a vár belsejébe. Leomlottak a külső várfalak, midőn a győzelmes sereg a bevételtől már csak nyíllövésnyire volt és készült, hogy a vár ormaid színes zászlókkal tulipános kerthez hasonlóvá tegye.

A gonosz Jankó (Hunyadi János), hogy a belgrádi védőknek segítséget hozhasson, egész Dél-Magyarországról összegyűjtötte pokolra való seregeit, és mint kakas, a gonosz magyarok élére állva, dühös tyúkjai csapatát a muzulmán sereg reményének magvaival bevetett földön átvezette, és a szépen kelő vetést gázolni kezdte. Továbbá a Tiszából a Dunába számtalan hadiszereket

szállító hajóit a vár alá vezette. Az átkozott Jankó hatalmas sereggel állt Belgrád segítségére.

Amíg a győzhetetlen iszlám sereg a beomlott falak réseire úgy rohant, mint méhraj a méhkas nyílására, s míg a fejkockáztató helyeken annyi hős harcos itta ki a vértanúság mézét, minek jutalmául ölébe vehette a paradicsom szépeit, azalatt Jankó átkozott és pokolra való serege elfoglalta a Száva partját.

*A Duna hátán megérkezett sok hajója,
Megütközött a moszlimok vízi erejével.
A trombiták harsogása, a harci dobok ropogása,
Betöltötte keletet és nyugatot.
A kardok csattogása az ég kapujáig felhatolt.
A Száva és Duna vérfolyammá vált.
A zöld mező tulipánszínt öltött.*

A felséges sah páncél és vért nélkül a csatatérre lépven, villogó kardjával a sötét nappalt megvilágította, s a harchoz szokott hősöket a vár elfoglalására tüzelte. Maga a világi élet gyönyörűségeiről lemondván, kirántotta ellenségfaló kardját a bosszúállás hüvelyéből és kegyes kezével sok ördögtermészetű hitelent levágott.

Hanem az állam nagyjai, a heveskedő szultán kengyeléhez dörzsölve arcukat, alázatosan fogták meg lova gyeplője szárát és elvezették a csatatérről délceg paripáját. Így szépszerével eltávolították a hitetlenek ártalmától, a Koránból vett idézettel nyugtatván: „... a győzelem zálogban van az időnél. Várni kell rá.”

E megnyugtató mondat értelme a szultán világos elméjét lecsillapította és kifényesítette kedélye tükrét. Közben vigasztalták: óh, sah, ha lepkeként röpködsz sorsod mécsese körül, ki gondoskodik akkor mirőlünk?

Törökül ilyenképp mesélődött el a belgrádi vereség.

A foglyokkal való szigorú bánásmód pedig öröktől benne van a törökök szokásaiban, noha nem ütik, kiozzák foglyaikat, szenvedéseikben nem gyönyörködnek, azonban ránk, Belgrádnál szedett kevéske hadifoglyokra, a csúfos vereség miatt, soha nem tudtak engedékeny szemmel nézni.

Engem, mint szegedit, ha lehetett, még szigorúbban fogtak a városunkban Ulászló által 1444-ben kötött békeszerződés megszegéséért. Négyéves voltam akkor, természetesen nem ezt keresték rajtam, hanem a várost szidalmazták, hogy micsoda hitszegő gyaur társadalom az. De hát mi köze volt Szegednek az urak hitszegéséhez?

A belgrádi futás sokáig fájt a világtörő Mohamednek, aki harminc évig ült a szultáni trónon.

Így az ő idejében, amikor javában folyt Sztambulnak fővárossá való átépítése, 1471-ben uszta Kizilbas, mint fiatal mester, bútorozta a palotában levő janicsár tisztek laktanyáját. A sietős munkához minket, rabokat küldtek segítségére. Állványokat építettünk a mennyezetek burkolásának szereléséhez. Akkor már jól beszéltem törökül, ezért a mester utasításait talán én értettem legjobban. Uszta Kizilbas belém bizalmaskodott, és a végelszámolásnál, ahol munkájával elégedettek voltak a basa urak, engem beleszámoltak a neki járó összegbe, száz piaszter értékben. Úgy értettem, afféle ráadásként adtak oda neki. S ő örömmel kötötte nyakamra kovácsolt láncom szabad végét számara nyeregkapájához. Akkor az óvárosban lakott, a Kizil elma utcában. Régi, zárt udvarú háza volt, befelé néző ablakokkal. Nem tudtam mi lesz a sorsom, de a változásnak, történjék velem bármi, magam is örültem.

Kapukuliként szolgált nála egy pigmeus férfi, akinek korát nehéz lett volna megmondani, törpe volt a szerencsétlen, s bűne tán az, hogy, ha tudtával azért, ha tudta nélkül, hát azért, a mester egyik ágyását, ki bazárba járó ked-

vese lehetett uszta Kizilbasnak, idegen férfi kezére hagyta jární. Bűnös volt-e a szerencsétlen szerezcsen, meg az ágyas, sohase tudtam meg. Megérkeztünk a Kizil elmai ház elé, szamarát, vele engem a kapufélfához lakatolt, bement a házba, rövid idő múlva magával vonszolta a mozgásáról fiatalnak tűnő, talpig fátlyak alatt levő nőt és a pigmeust. Rögvest megindultunk a Márvány-tenger öblének. Mehettünk fél óráig, míg egy szirtfokon, a régi görög világitótorony romjánál, amely a víz fölé nyúlt, megálltunk. Előbb a nőt, aztán a törpét úgy lökte le a hömpölygő hullámokba, ahogy narancshéjat dobnak vízbe. Hazáig nem szólt, hanem mikor nyakörvem láncát ráakasztották az udvari pányvára, annyit mondott:

— Sorsod ez, ha érdekeimet szegezd!

Baba Trombitás annyira belemerült emlékei hínárjaiba, hogy az éjszaka is elsurrant fölöttünk. Észre sem vettük, csak amikor a porta ajtójában, műhelybe indultában, uszta baba megjelent.

— Hát ti?

Teljes fényében ragyogott a reggel, de a mi portai mécsesünk még égett.

— Talán így jobban látjátok amiről beszéltek?

De szavajárásán éreztem, pontosan tudja, hogy egész éjjel Trombitást hallgattam. Együtt mentünk a műhelybe, ahol már a szultáni szeráj mimár agájának toporgó küldönce várt ránk, hogy siessünk azonnal a palotába. Tudtuk hozzá a járást. Bent lakott ő mindjárt a Boldogság kapujától jobbra, ahol a szultáni konyhák kezdődnek.

Az ismerős mimár ritkás szakállának fehérségében, úgy láttam, a szokásosnál több riadalom lakott. Jött elénk, s ahogy kunkori orrú papucsai hozták, messziről integetett nekünk.

— Gyermekeim, a fejemmel játszom. Szultánom legkedvesebb unokájának vízimalomra van szüksége! Tudtok-e olyat cselekedni?

— Vízimalmot? — vakarta meg fejét uszta baba —, hát hiszen, tudunk, hogyne tudnánk, amikor éppen hogy tudunk!

— De kicsi, gyerekeknek való legyen. De azért annak mindene legyen. Szultáni ivadéknak való, finom legyen, fényes legyen, igazi legyen, játék legyen, muzsikára járjon, mindent daráljon, ártalmatlan legyen, és hamar meglegyen. Már holnap meglegyen!

— Csak ennyi a kívánság? — nevetgélt hangosan uszta baba, és megrángatta kimenő kaftánom szélét. — No, fiú, most fogd meg szerencséd hurijának lábát.

— Hogy foghatnám, hiszen csak folyóvíz hajthatja a malmot. Az biz egész Sztambul városában nincs.

— Bölcs vagy fiatal mester — mondta az építő aga —, de ezért ne fájjon a fejed. Folyót Allah legalázatosabb szolgája, jómagam, Szofi Szokoli pasa fakaszt, mire elkészül a malom! Hanem előleget is adok, ímhol háromszor száz aranyat, a fényes jövőjű unoka most hatéves. Hetedik születésnapjára zúgjon, öröljön, a malom! Nincs rá egy évetek!

— Oda se neki — billentett mindentudó fejével uszta baba —, mi tudjuk dolgunkat, te csak fakaszd meg a folyót a szultán legszebb fái alatt.

Ki sem értünk a szeráj kertjéből, uszta Kizilbas készen állt tervével.

— Örömmel látom, jól megférsz baba Trombitással. Menjetek együtt a Ságia folyóhoz, ötnapi járó föld Sztambulhoz, befordultok Kadahári városába, ahol máig is a világ legszebb folyami malmait teremtik ott az aranykezü molnárok. Kiválasztjátok a legeslegszebb malmot, leméritek az utolsó szögéig, rajzon elhozzátok. Persze megtanultok rajta örölni, darálni, rostálni, szítálni. Egyik lábatok itt, amott a másik. Összel elkezdjük a malom építését. Ha kell, száz mester dolgozik a kezed alá, ha kell, több. Már reggel induljatok! A szultán szándékos óhaja olyan parancsfelhő, amiből mielőbb aranyeső hullik. Az is bolond, aki ilyenkor szőnyeget nem tart alá. Érted-e, Deli?

Magyarul 1521-et írtunk, törökül 898-at, uralmon volt II. Szulejmán szultán, a hetvenhatodik Kalifa, I. Szelim fia, aki pár hónap alatt lenyelte Egyiptomot, s rabláncon hajtotta győzelmes Sztambuljába a mameluk szultánok ivadékait. Malom kellett az unokájának? A jövődöbéli szultánnak, Murádkának, malma lesz!

Megyünk a nyolcvanegy éves baba Trombitással, latinvitorlás hajóval utazunk.

— Mesélj Trombitás bátyám, szabadok vagyunk, mint a madarak, borszütyőnkben csengő-bongó aranyak csilingelnek.

— Mit meséljek, életem fekete fonálát végig megsodortam előtted. Más nem láttam, mert ha sokszor láthattam volna, védekezésül csukva tartottam szemem.

— Az ébren levő csukott szemmel is lát.

— De az hallgat vagy keveset beszél, amihez alapbölcességül szolgálhat a huncut hodzsa meséje, mely szerint fölmegey hodzsa, vagyis a népek örök tanítója a szószékre, hogy hívei gyülekezete előtt szónokoljon. Szokásai szerint közvetlen kérdéssel fordul hallgatóságához.

— Ej, mohamedán testvéreim, tudjátok-e, mit akarok én nektek mondani?

— Nem tudjuk! — válaszolt kórusban a tömeg.

— Akkor minek beszéljek én nektek, hogyha úgysem tudjátok? — hagyta ott őket hodzsa.

A következő pénteken felmegey a tanító a szószékre, kérdi a hallgatóságtól.

— Ej, muzulmán testvéreim, tudjátok-e, mit akarok én nektek mondani?

— Tudjuk, tudjuk — kiáltott fel hozzá a tömeg.

— Akkor minek beszéljek én nektek, ha úgyis tudjátok? — hagyta ott őket a hodzsa.

A következő pénteken felmegey a tanító a szószékre, kérdi hallgatóságtól.

— Ej, mohamedán testvéreim, tudjátok-e, mit akarok én nektek mondani?

A már kétszer lóvátett hallgatóság egyik fele azt kiáltja, tudjuk, tudjuk; a másik fele, nem tudjuk, nem tudjuk.

— Nahát akkor, akik tudják, mit akartam mondani, mondják meg azoknak, akik nem tudják — és a hodzsa leszállt a szószékről.

Amiből egyenesen következik, rám, öreg baba Trombitásra is, hogy a sok beszédnek nem sok az értelme.

— Kedvetlen vagy, Trombitás bátyám. Egyszer felköltöd oroszánéhségű kíváncsiságomat, azután hodzsai példázatokkal akarod elaltatni. Ám, míg jól nem tartod érdeklődésemet, el nem szunnyadok. Említetted valamelyik estéli beszélgetésünkben, persze csak egy oldalsó mellékmondatocskában, hogy mi, törökök és ti, magyarok atyafiságos nemzetek vagyunk.

— Nono. Hírleltem, bécsi bölcészhallgató koromban, megboldogult professzoraim előadásából ezt az állítást. Magam nem voltam soha abban a helyzetben, hogy ennek bizonyítékát fölfedjem. Hanem mióta itt élek, sok török szónak magyar megfelelőjét azonosnak találtam. De pusztán a magyar és török szavak azonossága alapján nem lehet rokonságot bizonyítani! A két népnek az idők végtelen méheiben való együttéléséből való szavak ezek. Nem a rokonságé. Kapásból tudok százat, ha majd felénk jársz, tán hasznát veszed, Deli! ezeknek a szavaknak: hombár, bogrács, balta, bicsak, csizma, csuha, csőröge, teve, alma, findzsa, handzsár, haramia, ibrik, kobak, kupak, kátrány, kefe, köpönyeg, kerevet, kalauz, korbács, kocsány, mámor, papucs, pamuk, szárma, pite, sapka, tábor, tarhonya, tyúk, teknő, tepsi, tőzeg, zseb, zsiger, zsvány.

— Szép ám — nevetett föl Deli —, még ma mind megtanulom! Ezután magyarul tanulok tőled. Hátha tényleg elmegyek veled Magyarországra vendégszolgálni. Szép ország-e?

— Nincs nála szebb.

— Azóta se láttad?

— Minden nap, minden órában, percben látom.

— Gondolatban.

— Természetesen.

— S híreket kaptál-e azóta?

— Hogyne.

— Ki hozza a híreket, hisz sokáig börtönben ültél?

— A börtön, a szultán udvarában, kész posta. Mindig új foglyokat hoznak bele a világ minden tájáról.

Pár évvel azután, hogy fogságba estem, ennek a Hunyadi Jankónak a fia, akit Nesri tanítványai afféle piszkos jelzővel illetnek, bizonyos Mátyás, tizenhat éves korában ült fel a magyar trónusra és uralkodott harminc évnél is tovább, míg tulipánkertet teremtett hazából.

Épített ellenetek ezeryi várat, s európai fényekben tündöklő Budavárt, bele könyvtárat, mikben tanácsadó tudósai ültek, s tanítottak új egyetemeken. Követei Párizstól Moszkváig, Velencétől Nápolyig szövetségeseikkel hálózták be a világot.

Mátyás nem ült soha tunya királyok szokása szerint, de ment gyalog, sokszor, megnézni népe sűrejében a gondokat, bajokat. Maga tapasztalta göcsörtökön sietett jobbítani. A kolozsvári bíró törvénytelen robotban hordatta téli tüzelőjét udvara belsejébe. Mindenkit odatereltek hajdúi, még magát Mátyás királyt is, ki álruhában nézegette Kolozsvár látivalóit. Hordja a fát, kitanulja a kolozsvári bíró huncutságát, és estére kelvén lekapatja a tíz körméről, fákyla mellett vereti el.

És száz trufa, azaz tréfás történet terjed a nép között Mátyás dicső dolgairól. Szilágyi Mihályt, nagybátyját, ki vitézül védte Belgrád falait ellenetek abban a csatában, ahol én is foglyul estem, a béke beálltával valamilyen gaz ügyért nem átalotta Világos várába záratni. Legjobb magyar tudós barátját és költőt, bizonyos Janus Pannonius bölcsészt is száműzte udvarából, talán éppcsak kicsinyke hűtlenségi színváltozásáért. De közben verte a törököt, a haza határaitól messzire, elverte Kenyérmezőn jó Kinizsi Pál társával, verte száz felé őket, és a nektek is ellenséges frenkeket.

De nemcsak a póri népek gondjait, göcsörteit oldozta, míg ezt cselekedte, pálcázott bajkeverőket, derékba vonatott bűnösöket, fölnyársaltatott huncut urakat, fölemelt okos parasztokat. Maguk a törökök is úgy emlegették: Adil olan Mátyás király! Mátyás, az igazságos!

Szülővárosomból rakatott olyan pompázatos erősséget, kővárat és palotákat, hadigócot, amelyben fákyák világították éjjeli utcáit, tereit, iskoláiban három nyelven tanították a „Miatyánk Istent”, szerbül, latinul és németül.

A frenkek fővárosát, Bécset elfoglalta, közben ellenséget az urak közül annyit összegyűjtött maga körül a harminc évig tartó uralkodása alatt, hogy a legközvetlenebb udvarából való emberei itatták meg vele az utolsó méreg-poharat.

Már réges-régen a kadahári házakat laktuk, baba Trombitásból ömlött az ismeret, ahogy az itteni vízimalmok tárolóiba zúdul a frissen örölt meleg bodorkorpa. Nappal mértünk, rajzoltunk, rostáltunk, daráltunk. Lisztesek, porosak, fáradtak voltunk mindennap estéjére kelvén, mintha éppen régi nagy famozsarokban törgélték volna apróra csontjainkat. Azonban a jó török teák mellett töltve alvás előtti időnket, mindannyiszor megindítottam Trombitás atya szómalmának szerkezetét. Öntöttem gondolata garatjára az örölni valót, és ő valahányszor, ahogy kézhez idomított malom, engedelmesen megindult, és mesélt. A malmok szerkezete is, melyik mire készül, kölesre, rizsára, más-más munkára, úgy baba Trombitás se örölhetett mást, esze örökön forgó szerkezetével, mint magyar sorsa búzagabonáját.

De azt eresztette oly forró lánglizztté, hogy a belőle készült szókenyérrel szinte sohasem tudtam betelni.

Zsáknyi kérdést felönthettem, abból mindig tömött hullámokban csordult lefelé a jó lánglisztek leglelke.

Néha annyira elfáradt, éjszakai beszélgetésünkben fél mondatokat hagyva befejezetlenül, elaludt, s én ébren hányódtam ágyamon, magammal elszámolni nem tudva, hogy mi is a bajom! Baba Trombitástól hallott fogalmak forogtak bennem.

Vatan arszuzu. Magyarul honvág, hazavágódás. Valami ilyen kavargott bennem, mint éjszakai vízimalomkerék, mikor a maga egyedülvalóságában, munka nélkül kalamol. Hazavágódom én is Sztambulba? Annak zsvaja, pezsgő forgataga csábít? Vagy a benne élő minden? Minden utca, zug, bazári zsinatok, vizek, szökőkutak, illatok, vagy az elhagyott emberek, a család, amely befogadott? Uszta baba kimért, legtöbbször hidegen számító mindentudásával? Vagy ana Kizilbas, ki anyám helyett igazán kedves, jó utakra irányító anyámmá lett, szelíd szomorúságával? Az is. De ő-e? Hogy megőrültem, amikor rátaláltam álmatlan éjszakáim igazi okozójára, nevére, Zulejka! S arca emlékére lelve, kősa gondolataim között, mint a puskaporba mártott ágyúkanócon a láng, úgy futott végig bennem valami eddig ismeretlen tűz. Száz délutáni játékunkban meglátott holló haja, ahogy szelídkésen karéjozta arcát, s benne, örök aggodalmakkal teli, karbunkulus szeme, fölötte a finom ívekben szétfutó szemöldöke, haloványan rajzoló orrocskája s kicsi, mosolyokra nyíló tulipánszája. Íme őt, csak őt idézem én álmatlanul a kadahári helytartó karavánszerájában vetett ágyamon.

Hogy örültem, milyen tisztán buggyant elő teljes mivoltában a róla maradt kép, ahogy a nikomén malmok szitamúve négy-öt csatornára ereszti szét az örleményt. Külön ömlik a liszt lelke, külön annak a derceje, és elágazik korpája, elkülönül a darája. Másnap a méd malom minden kis kereke azt zúgta, Zulejka, Zulejka. Lába kisujjától fekete búbjáig sokszor megidézve tesztítőjét a névnek.

Reggel kérdem baba Trombitástól, szerinte mi a különbség a honvág, a Vatan arszuzu, meg a szevgi, azaz a szerelem között.

— Óh, balga Deli gyerek, hogyan válaszolhatnék én kérdésedre? Bennem, öreg, vakuló fényű tükörben már egybehomálylik a két fogalom. Ha azt mondom haza, hon, nekem abban minden együtt van. A szülői ház, a Tisza-part, a gyerekkori cimborák, a szomszéd zszindelyvágó világszép kislánya, kivel hat-éves korunk óta oly dédelgetve szerettük egymást, ahogy a beteljesült házasságban élők soha.

— Voltál hát szevgi?

— Bizonyosan.

— S az a valami örökéletű muzsika?

— Jól mondod. Örökéletű. De nálatok nem így van, tudod. Akinek pénze van, szép örömeiket vásárolhat, ahogy hársmézet vásárolnak a bazárban.

— És a szevgi?

— Néha a vétel után is kifejlődhet. Ki tudja. Nálunk másképp van. Pénz csak a legritkább esetben szerepel a fiatalok szevgijében. Maga a szevgi számít. De honnét jut ez eszedbe? Ej, én vén fogatlan! Te szevdáli vagy! Szerelmes! Korod szerint természetes, és annak tárgya vajon ki lenne más, mint Zulejka. Minek is kérdezzem. Hisz lányt se láttál rajta kívül mást, amire az ő látása után semmi szükséged! Ami szépség, búbájosság és természetalkotta tökéletesség lányban lakhat, együtt van az Zulejkában.

— Baba Trombitás gyanús vagy nekem. Szevdáli vagy Zulejkába!

— Csak a sokat tapasztalt ember mondatja a jelzőket velem, fiam. S a megértés. És az öröm. Örülök örömeidnek. Ha segítségemre lehetek, számíts rám, hiszen összeilletek! Talán a magam ifjonti, be nem teljesült sorsát látom a tiedben kivirulni. Maradék száz aranyunkon vehettél volna esténként tíz lányt és asszonyt magad mellé, de nem. Rokonom vagy, Deli!

— Így tudsz örülni?

— Kevésszer jövő jóérzések melege tölt el, ahogy kertészt, mikor megere-dezik szegfűjének rügye.

Ezekben a napokban úgy meggyorsult életem zajgása, mint malomkerék lódulása, ha a gátak zsilipjeit fölnyitja rá a molnár. Két hónappal hamarabb befejeztük a malomméregető foglalkozásunkat, és siettünk annyira haza, ahogy csak vitorlásokkal közlekedő utasok vágthatnak a tengereken. Baba Trombitás ugyan, mert a szerelemről való fecsegés se piaci portéka, hogy örökké a beszédárus asztalain hányódjon, hát beszéltünk üres óráinkban a neki honvágyas magyar hazáról, hírül hozott történetekről, mit még börtönös éveiben fogdosott össze esze kalitkájába, ahogy csízfogó lépe ragasztja meg az énekes-madarat. Ulásló, a tézta kezű cseh uralkodó, mint szörögatta szét a Mátyás kemény keze által rakott tündérszép kincseket. S mint eresztették széjjel annak híres törökverő kara kalabalikját, magyarul szólván: fekete seregét, mint adogatták el világhírű könyvtárát, zavarták el legjobb tudósait. S mint következtek akkori gazdátlanágok uralkodása után, hogy egy Dózsa nevű jobbagy-királynak úrboszsulú lázadása, mihez hasonlót tán csak az utolsó római császárak élhettek meg Isza születése előtt néhány évtizedekkel. S mint öltek urakat Merjám ul Bákire (Szűz Mária) szentséges lobogói alatt országukon átal hadakozva. S mint vonták őket nyársra a föltámadt urak, akár sütni való bárányt Ramazán után a bazári hentések, s hogy ettek a nyársba vontak egymás megpörköldött húsából, büntetésül. Úgy emlékszem, csak fél füllel figyeltem rája, másik fülem hazahallgatózott Sztambulba. S ha a hajót a Boszporusz hullámain nem vitte előre az erőtlen szél, lapátra kaptak a lánkra vert gályarabok, a hajóbasa kalapácsütésének ütemére húzták a levélmintájú evezőket. Segédei az ütemek számát kórusban kiáltották: bir (1), iki (2), ücs (3), dört (4), bes (5), alti (6), jedi (7), szekiz (8), dokuz (9), on (10). Bir, iki, ücs, dört, bes . . . !

Hajónk rohant. Uszta Kizilbas kezét is összecsatogtatta örömeiben, amikor minket meglátott. A vártnál két hónappal korábban érkezünk, száz maradék aranyat tettünk eléje. Baba Trombitást úgy csókolta szájon, ahogy testvérek csókolnak át lelket egymásba.

— Mi is készen állunk, holnap kezdhetjük a munkát, a mimár aga minden-nap közvetíti legfényesebb szultánunk érdeklődését az unokaajándék iránt — mondta kezét dörzsölgetve uszta baba.

Érkezésünk utáni órában láthattam, nemcsak velem siet úgy az élet, há-zunkban is sürgős változások estek. Kamrácskám fölé kiugró erkélyű faemelet készült, fekete tölgyfa gerendái aprólékos faragványoktól díszesek. Ablakrács-ozata sűrű, amint a basapaloták háremeit rácsozzák. És ólomtetejű melegfürdő kupakja kucorodik az új építmény mellé ragasztva, ahogy fecske rakja fészket a gerendák szögletébe. És új köfal választja két részre mélyöblű kertünket.

A szerájkertben pedig megfakasztotta Szofi Szokoli a vizet. Mint négy teve összekötözve, ömlött oly bő és szakadatlan sugárban és folyt le a szeráj alatti tengerbe. És rajta ringatóztak már a szép testű, malom alá való új hajók, s rajta már a malomház, benne mindenféle állványokkal. Csak minket várt a szerkezetek beépítése, és minket vár száz jó asztalos és ács.

Uszta Zsizsa, ahogy görög mutatványosok, levegőbe lódtott egy szál fűré-szelt deszkát, és szemünk láttára hullott vissza a kívánatos kész munka, és Jüzük Szefi megsimított egy favéget s a szemünk láttára nyílt ki fogazott kerékké, ahogy májusban sziromba pattan a rózsafa liget.

Szofi Szokoli előrehaladásunk láttán repesett örömeiben. Magam is szépen éltem napjaimat, hisz száz ördög, száz pokolból szabadított nem döngethette volna ennyire a szerájkert fának alját, mint mi, megtáltosodott fanyűvő asz-talosok. De amint lehullott az este s kis kamrámban tétovázva idézgettem nyomaveszett Zulejkám képét, szakított rám olyan árvaságot, majd agyon-nyomott.

Kizilbas gazdám négy felesége szomorodott ábrázattal, étvágytalanul csipegette a legédesebb ételeket, de szemük fátyolai alól éreztem arcomra csurogni kíváncsiságukat.

Bajszom, szakállam mohódzott már, hangom mutált, akár a kadahári katólikus templom víziorgonája, akár a taréjapiroszló kakasfi hajnalt bejelentő hangja. Orrom tövében mérges pattanások nyíltak egyik éjszakáról másnap reggelre kelvén, és étvágyam nőtt akkorára, fél bárány elejét együltő helyemben bekaptam.

Illem és illetlenség már régóta mindennapi étkeim mellé rakva asztalom, s tudtam, Zulejka iránt hogy is érdeklődhetnék ilyen népes sokadalomban, amikor rajta kívül teljesen együtt a Kizilbas család. Csak félfő tekintettel merem a fátyolok mögött parázsló ana Kizilbas szemétől kérdezni:

— Hová lett Zulejka? —, s az asztalnál szokásos helyére tekintettem.

— Bir az dur — intett várakozásra válaszul szelíd fogadott anyám pillantása, s hozzátette: — Hoszta, hoszta! Beteg!

De válaszával úgy megszorította torkom nyeldekklőjét, nem ment azon le akár egy falat is.

Kizilbas pedig egy percre nem hagyott egyedül. Este már ágyban feküdtem, ő asztalomnál ült, utunk részleteiről érdeklődve. A rajzokon éjfélig elbogarászott, szememre az álom ólomsúlyait rakva, mire ő is aludni indult. Hanem ilyenkor többször is visszalépett, néha akár alvó ruhájában, s mindig megéreztem, hogy ellenőrzésül teszi; nem osonok-e le baba Trombitáshoz a portaszobába. Reggel korán kelt. Elindultunk, mielőtt a város müezzinjei a minaretokbe felbotorkálhattak volna, hogy messzi hangzó ill Allah kiáltásukkal ébresztgessék az igazhitű mohamedánokat. Volt oka rá Kizilbasnak, ő parancsolt, neki meg Szofi Szokoli, a legeslegfőbb mimár.

Fejlődött is a malom kézzel tapinthatóan, ahogy füge domborodik a szeráji kertészek keze ügyeiben.

És tíz nap is elmúlik, és ana Kizilbas szemében, míg üljük vacsora melletti helyeinket, örökké az a csillapító válasz:

— Bir az dur, bir az dur!

— De hát meddig?

Hová lettek szép játékos délutánjaink, amikor hol törökül tanítva az éles eszű Zulejkát, hol csip-csip csókát emelgetve töltöttük el gyorsan múló szabad óráinkat, sose felejthető perceinket. Becsültem-e én a vele töltött időt legalább annyira, ami drágaságot ért? Becsültem-e bákirei tisztaságát, kezét, kevésszer hallott csengető nevetését, fürgé mozdulatait, ha labdázunk és futóversenyben kergetőztünk az öreg tölgyek alatt.

Történt azért, úgy az unokai malom építésének és Zulejkátlanságomnak harmadik hónapjában, amikor forgatta már vízkerekünket az Aranyszarvból rabok által csatornára futtatott víz, hogy gazdamesteremet, uszta Kizilbast érdemei elismeréseképpen a szultán kíséretébe osztották, basák, emírek közé, hogy velük az egyik legszebb félszigetre hajózzanak, ahol az uralkodó nyári palotája épül. Az út és távollét eltarthat nyolc napig. Kizilbas onnét nem siethet. A szultán udvarában senki se engedhet egy hirtelen mozdulatot. Fejét vesztette az uralkodó egyik legjobb hadvezére, mert ebédelés közben az orrába szűrő perzsadarazsat kapkodó kézzel ütötte agyon. Mert nem volt elég méltósága kegyesen, nyugodalmas kézzel elhessenteni Allah darázsban megjelenő teremtményét. Szúrt a darázs, fájt.

Uusza Kizilbas elutazott, Zulejka sorsa megvilágosodott. Ana Kizilbas, akit anyám helyett anyámnak fogadtam, maga mondta el a lány sorsának fordulását.

Uusza baba beleszeretett Zulejkába, talán már akkor, ahogy a kereskedőknek kifizette a vételárát, két évvel ezelőtt, ama emlékezetes esti lámpagyújtat után, mikor még én is teljes mivoltában láthattam a lányt. Hanem attól kezdve mind féltékenyebben gondoskodott, hogy elkülönítse őt a házon belüli többiek-

től. Sebesen építtette a külön lakosztályt, külön őrzőt állított ajtójába. A lány belebetegedett annak tudatába, hogy uszta Kizilbas számot tart testére, lelkére.

Szerencséjére Kizilbasnak, bár életem felé neki köszönhetem, mégis a szerencséjére, hogy sztambuli műhelyüktől távol lehet, mert a legélesebb véssómmal, bárdommal esnek neki. Én Zulejka nélkül meglenni nem tudok. De mit is gondolok? Bosszút kalapálok gazdám és apám helyett apámul lett tanító-mesterem ellen? Jaj, álmatlan sztambuli éjszakák! Zulejka fölöttem él. Mécsese derengése áttör a sűrű farács kockázatán. De tőle semmilyen jel nem érkezik hozzám. Pedig egy nap süt ránk, egy házban lakunk, egy konyhából eszem, egy levegőt szívok vele. És hallja a város zsváját, mesterem szamara ordítását, naponta ötször a müezzinek kiáltását. Visszafelé nem megy az üzenet. A ház belseje is úgy el van rezeselve, hogy a négy Kizilbas anya sem tudja Zulejka lakrésze felé az utat. Egy megriasztott, néma anyóka őrzi, akit Kizilbas török halászhajókról váltott meg maréknyi ezüst pénzért. Aki úgy félheti uszta babát, ahogy félvadak félik a villámtól gyújtott erdőtűzet. Nem szólhat, mivel nyelvét tüzes vassal égették ki, még amikor a tenger zsványai hajójukra és bizalmukba fogadták titoktartó asszonyuknak. Roskatag élete mindene. S az őrizetére bízott Zulejka. De megölhetem őt is, ha utamba áll.

Most tudom meg, ahogy megindul a szultáni unoka muzsikára járó malma, s ébren töltöm egyik éjszakámat a másika után, most tudom meg, hogy a világ nekem, Zulejka. Legszebb tájai, aranya, gyémántja, minden embereivel, talál-mányaival együtt, Zulejka.

Murád unoka pedig a nap minden órájában ott lábatlankodott körülöttünk. Tíz piros bugyogós testőr, meg öt lefátyolozott pelenkamosó sem tudták eltántorítani a malom körüli munka területéről. Pedig itt akaratlan veszedelmek következnek. Balta eshet, gerendavég, deszka dülhet, kerék haraphat. Ha szelídkeesen, hogy csontja ne törjön, talán el is vonszolnák onnét őrizői, úgy toporzékol, ahogy egy jövőbeni szultánhoz illik.

Igazándiból látnia se volna szabad a neki készülő ajándékot. Szolimán nagypapa öröme csorbul bele, ha előre látja a fiú a malmot!

Annyit ott csörtög körülöttünk, legtöbbünket már névről szólít, s érdeklődik minden apróság iránt. Különben is három nap múlva megjön a szultán, vele uszta Kizilbas, éppen Murádka hetedik születésnapjára, s petárdás kivilágításban, váltózenekarok csinnadrattájára, megülik ünnepét a világtörő szultáni ivadáknak.

A kertészek virágágyakkal rakják teli a malomtáji vízpartot, és a kanyargó kerti utakat közüzalékkal fehérítik, ahol majd az előkelőség halad.

A mimár aga külön ajándékkal akarja ékeesebbé tenni Murádka születésnapját, a maga dicsőségére. Nikomédiából való visszaérkezésünk után velem alkudott meg, egy mindentudó, kicsi, tenger habján jól járó hajóra az aranyos Murádkának. De azt vitorlázatokkal, tíz pár evezőkkel, tenger taraján táncolóknak csináljuk. Terveit én rajzoltam Zulejka sorsán való álmatlan éjszakáim során. Kivitelét, míg én Murádka malmát építettem, Zsizsa, öreg segédársam öntötte varázslatosan dolgozó kezével valóságos formába. A hajó külsőre a gályák formáit viselte, karcsún fölívelő hatványakát büszkén emelte, s teste szelid hajlással kulcsolódott össze hátul a kormánylapátoknál. Vitorláit, mint a nagy hajóké, okos redőzetekben várták az erőt adó szelet. Belül titkos álmaimban szerkesztett gépezet helyezkedett el. Már a kormányzása is újszerűbb volt a szokásosnál. A fődélzet közepéről kötelek vitték hátra a kormánylapátra a kívánt parancsokat. S a haladásához való erőt nem csak a vitorlával és evezőkkel lehetett benne előteremteni, de vizimalmoknál használatos két lapátkerékkel, amelyet belől huncut taposó dobon típrődő zamárlábak állítottak elő. A forgó dob minél lejtősebbre állt, annál sebesebb járásra kényszerítette csacsijaimat. Ennek az állását is fölülről lehetett irányítani.

A Boszporuszt kétszer megfutottuk vele, s úgy láttam, az idomított egyip-

tomai szamarak is élvezték a vizen való hajókázást. Zsisza, régi segéd társam, a hajó megindulásakor úgy örült a sikernek, akár bolond a dohányzacskónak. Nekem is kipirította két orcaszijamat a tenger szele, ám sietve jött örömem elrontotta a Zulejkával rosszul alakuló sorsom. Minek is minden eszem motollája, összes értelme életemnek homály, ha őt nem tudom magaménak. Ha ő az enyém, az az egész világ. Ezt olyan biztosan tudtam, akár azt, hogy holnap pedig a teljesen kész malom próbaórlése következik, a vezér, a basák és az emírek jelenlétében. Az ennyire kész malmot a szultáni őrség vette körül, s kapujának egyetlen kulcsa nálam. Mestere vagyok munkámnak, felelek a malom minden mozdulatáért. Délben áldomás, eszem-iszomon, vendégel társaimmal együtt maga Szoli Szokoli mimár aga. Folyik a serbet melletti tréfálkozás, már a zenekar is hangol. Zsisza barátom bizalmasan érdeklődik, igaz-e amit hall?

— Véletlenül tudtam meg, amint uszta Kizilbas megegyezett Szofi Szokolival, hogy Murád születésnapján szultáni asztalossá tesznek az unoka szolgálatára. Murád mellé mindentudóbb, alkalmasabb embert, nálad jobbat iszlám összes országaiban sem találnak. Ezért uszta Kizilbas őt szütyő aranyat kap, mivel fölnevelt, mesterré tett, te pedig szeráji szolgálatra tételeid után, tehát holnapután, beköltözöl a legfényesebb udvar számodra rendelt szobáiba. Gondod nem lesz se lányokra, se világi hiúságokra, minden a lábad előtt!

— Minek nekem a szeráji szolgálat, a fényes kaftán?... akartam volna hangos jajra nyitni a számat, de ahelyett, minden illemszabályt fölrugva, elrohantam az ünnepélyes asztaltól. Zsisza barátom legjobb indulatú fecserészése sebes cselekvésre készítetett. Futva jutottam haza. Uszta Kizilbas egy csapásra két legyet ütne: eladna engem, pénzt kapván értem, és eltávolítana Zulejka környezetéből. Minden az ölébe hull.

— Hohó, öreg, vörösfejű perzsa! Hajók új kormányzóművét, hajtószerkezetét kitalálom, s ravasz kötélhurkaidból ne találjam a kiutat? A fejem ne tudnám kihúzni?

Verem baba Trombitás kapukilincset, látja rajtam rémült sietségemet.

— Miben segíthetek, Deli?

— Szöknünk kell! Uszta baba szeráji szolgálatra adott el. Menekülnünk kell Zulejkával!

— Mit segíthetek?

— Állj készenlétben. Ünneplős segédruhám, mikor lehoztam a lányt, vétesd föl vele. És aztán várjatok jellemre.

— Siker és szerencse kísérfje bátor lépteidet, fiam!

Fölrontottam az emeletre, dörömbölök Zulejka lakrésze ajtaján. Tömör hársajtója szilárd, mintha bronzból öntötték volna. A vén banya kukkant ki az ajtónyílásba vágott csekélyke részecskén, ahol éppen csak a lapos tányérok férhetnek ki-be.

— Nyisd ki az ajtót vagy betöröm! Hívd ide a lányt!

Széttárja kezeit, mutogatja, hogy a kulcs uszta babánál van, s ő maga sem tudna kijutni, nemhogy a lány.

— Hívd ide Zulejkát!

— Nem tehetem — intett alázatosan.

— A csontod is szétverem!

— Ha elérsz — mutatta az öregasszony, és egyet lépve hátra, becsukta a kukucskát.

Dörömböltem, rúgtam a fabetétes ajtót. Nem jelentkezett többé.

A padlásról szerszámok táskámból kötélletrát eresztettem Zulejka rácsos ablaka elé. Ütöm kalapáccsal, vágom szekercémmel, hullik a mész dörömbölésemtől, de a lány nem mutatkozik. Fűrészelem a fekete tölgyrácsozatot. Nyár-eleji nap süti hátam, biztat, igaz utakon járok. Vágom a rácsot, régtől tudva, hogy ahol a fejem befér, befér ott a két vállam is. Vágom a rácsot, magam felett kezdve, és hirtelen az ablak mellett kinyílik egy öklömnyi spaletta. Elő-

ször azt hittem, Zulejka. De nem, a nyílásban török gatyás galamb feje jelenik meg, aztán kiröppen, egy lendülettel tovaszáll. A galambposta annyira mindennapi eszköz az üzenetközvetítésben, hogy is hihettem volna, forró fejű örült-ségemben, hogy csak véletlenül került ki Zulejka lakásából. Ám ahogy fűrészelem lengő kötélletrámon a Zulejkához vezető út rácsozatát, alattam az udvar tengernyi szultáni katonával telik meg, kik kivont karddal kiáltanak rám, gyere le, gyere le. S ötven kéz kap gramancon s csatol rám kovácsoltvas bilincseket. Szó nélkül sietnek velem az annyira ismert utakon át, a hét emelet mélységű boszporuszi Hiszárba, ami nem más, mint a II. Mohamed által épített félelmes erődbörtön.

Szó és magyarázat nélkül löknek ott is a tenger alá nyúló legmélyebb tömlöcbe. Annyi időm nem akadt, hogy a fülem megvakarjam. És sötétség van idelent, akár a börtönökben. Kezemmel érzem, s hallom, hogy suhog lefelé falain a víz. Sorsom fordulásán kevéске időm akad gondolkozni.

A ravasz Kizilbas, mielőtt a szultán kíséretében elindult nyolcnapos útjára, a nyaraló félszigetre, a helyőrségi basától kért postagalambot lakása biztosítására. Ha távollétében támadás éri, mivel ott őrizi a szeráji berendezések titkos terveit, a parancsnoki galamb megjelenésére azonnal rohanjanak Kizilbas otthonába, ott találják a rablót. Ez történt.

És reggel, Murádka születésnapján a szultánnal együtt itthon lesz Kizilbas, kinek eddig is nagy gondja volt Zulejka megtartására és gondja lesz Deli feje vétetésére. Ha nincs támadás a lakás ellen, nem repül a galamb, akkor Deli nem követett el kíséretet a lány szabadítására, minden a régiben.

Hogy csudák soha nem történnek, uszta Kizilbas volt annak legfőbb tanítója. Csak az emberi tudás és akarat játszhat össze a szerencsés véletlenekkel, és az okos fölismervén ezt, a maga hasznára fordíthatja.

És egy pisszenetnyi külső zaj a mélységes mély tömlöcök legalján nem percen. Delinek úgy tűnik, több idő telik, mint magát Murádka malmát megépíteni, száz aranyos fogantyúival, ügyes bezzentyűivel, muzsikáló szerkezetével.

Nem megy az idő malma azonban odafönn sem üresjáratban. Murádka a délutáni alvás helyett idejét toporzékolva tölti, követeli, hogy immár kész malmában Deli szolgáljával játsszon, és megtanulja, hogy nagyapja holnapi jelenlétében már maga uralja az okos szerkezetet.

Nagyon is nyomós, határozott kívánságát a megriadt dajkák hogy is tagadhatnák meg, hiszen a világsajgatásra született szultánpalánta úgy ordítózik, a legvitézebb unokaörfő is enged kívánságának. Menjünk a malomba!

Hanem a malom sokbetétes, kétfelé nyíló szárnya olyan aprólékos gonddal bereteszelve, hogy azon egy pókfiú be nem juthat. Hol van uszta Deli? A szeráji palota és kertje visszhangzik Deli szertekiáltott nevével. Kérdik az asztaloslegény társaktól, kérdik Szofi Szokolitól, kérdik az utolsó szeráji kuktalegénytől. Hanem Deliről senki ember fia nem tud. Mintha föld nyelte volna el.

Nem hiába esik a török bölcsesség szólásai között afféle példázatos beszéd, hogy a fa kicsi korában is híven megmutatja, majd nagy korában hová is veti az árnyékát. De ez igaz. Rendezett Murádka olyan ijesztő kavarodást, kísérete és udvarának száz lakájlétkü szolgája ezerfelé futott tőle. Deli, Deli! — kiáltották a minaretek tornyaiból. Parancshirdetők kiáltották minden utcán és tereken, a tenger partján Deli Marangoz nevét.

Sztambulra párás délutáni nap sütött. Vele félelmetes csönd települt a házakra, amelyet csak az ijedelem parancsolhat. Deliről nem tudott, nem hallott senki. A helyőrségi basa, de a Deli letartóztatását végző katonák sem tudták Deli nevét, hiszen az ő parancsuk csak az volt, tartóztassák le, aki a postagalamb jelzése szerint épp most töri föl uszta Kizilbas házát a szeráj titkos terveiért.

Murádka közvetlen környezetének felelős emberei futnak a sztambuli

imámhoz, mert már csak ő lehet bölcs a halandó fejek megoltalmazásában. Abban bizonyosak voltak, ha megjön a szultán, az örökké kikészített börzsákokba varródnak a figyelmetlenek, s úgy potyognak a Boszporusz vizébe, ahogy őszi fáról hullik a levél. Egy fohász nem esik utánuk.

De hát az imám sem láthat le a börtönök mélységes fenekére. Még hogyha láthatna is. Honnan is tudhatná, hogy az a politúrtól vöröslő körmű asztaloslegény Deli névre hallgat? Am bölcsen, amint szakmájához illik is, megkérdi a riadt Murádka környezetétől, hogy a lakásán keresték-e a fiút? Észbe kapnak a beijedt méltóságok, kengyelfutót küldenek Kizilbas házához, kik sietnek annyira, papucsbockoruk talpa is füstöt vet a sebes vágatában. Kérdezik aztán a nehezen mozduló baba Trombitástól, ki éppen Zulejka fiúvá öltöztetésével foglalatoskodik, hogy Deli merre található?

Érti Trombitás, hogyne értené, s erősen kifakadva teszi a szemrehányást a piros bugyogós csauszoknak. — Ti kérdezitek tőlem, ti vittétek el megvasalva, gaz ivadékok! Hová vittétek?

— A Hiszárba!

Futottak a Hiszár ágához, úgy tűnt, olyan sebesen, lángot vet rajtuk a piros pantalló. Hozzák is Delit fölfelé a vállukon. Ki is alig hiszi, hogy nem a legtöbb török mesékben szereplő dzsin sereg kapta a hátára, s viszi egyenest a játékmalom ajtójába.

Murádka tapsol örömeiben. Az előtte kegyelemért térdre borult kíséret dühös szemmel villog Delire, az átkozott asztaloslegényre, ki miatt ilyen gyalázatra kénytelenednek.

— Nyisd az ajtót, Delikém, indítsunk, jaj, de sokat vártam. Molnárkodjunk, nagyapám előtt tudni akarom már a mesteri fogásokat.

Bár Delinél volt a malom kulcsa, befelé lógott a nadrágja korcába, megfontoltan kitervelte, hogy szökése megszervezésére még haza kell futnia. Mondja is rögvest.

— A kulcs a házban van, haza kell érte fussak.

— Nosza, a legfutósabban kocogó harci tevét ám, Deli alá — kiáltja Murádka —, türelmem fogytán, s aztán fejek potyognak!

— Türelmed bőven megtérül, olyan meglepetéssel szolgál Deli, melyet a szeráji kert még nem látott, mióta innét irányítják az iszlám világot!

— Nagyon várlak, Deli!

Delivel trappol a kétpúpú harci teve olyan vágatában, hogy a partoldalak tisztá útjain szétfutnak a kóbor kutyák is ijedtükben.

Zulejka, baba Trombitás segítségével asztaloslegényé penderedve várta a Deli által megígért jelet, ami jöttével be is következett.

— Első kérdésem Zulejkám, aranyom, lennél-e asszonyom? Hitesem, örömben, bánatban egyformán?

— Szavaim nélkül is, első találkozásunk óta tekintetemből tudhatod, hogy javuz, javuz!

— Veszélyekkel teli útra indulunk, de még ma a végire jutunk!

Baba Trombitással menjetek a malom alatti unokahajóhoz, Zsizsa társam ott van, fölereszt benneteket. A többi az én dolgom.

Delinek annyi ideje sem maradt, hogy a szépséges, igent mondó Zulejkára akár egy futó mosolyt erresszen, mivel nem akarta Murádka várakoztatásával eltökélt terveit veszélyeztetni. Megy a kétpúpú harci teve, mintha éppen szárnya nőtt volna, szélnél sebesebben. Deli lepattan Murád előtt a tevéről, egy rántással nyitja ki a malom kapuját.

·Ráteszi a szultánfi kezét a szerkezetmegindító fogantyúra, s magyaráz.

— Ezt meghúzod, megindul, ezt megnyomod, öröl.

Murádkát örömeiben adakozási kedv szállja meg, két szütyő aranyat parancsol Delinek!

Deli folytatja az okitást.

— Ha fölfelé húzod a fényezett kart; muzsikál, ha sarkaddal nyomod a nyomintót, darál. Ha jobb lábbal nyomod a billentyűt, rostál.

Mivel Murádnál nem akadt több pénz, hamarjában a holnap kezdődő kinttetésekről beszél Delinek, örömeiben.

— Reggel szeráji asztalossá tesz téged nagyapám. Palotában lakhatsz, ágyam mellett hálhatsz, arany kaftánban járhatsz, rózsalevéllal illatosított forrásvizet ihatsz. Nekem megígérte nagyapám, együtt kaplak meg a malommal. Örökre. Beláthatod, egy percig nem tudok meglenni nélküled. Te vagy a legcsudálatosabb ember.

Delinek hetvenhétszer végig lúdbőrzött a háta. De nem az örömtől.

— És szolgálid lesznek, és palotám mellett palotás szobád.

Murádka tízszer is elpróbálta a szerkezetek beindítását, megállítását, és nekem úgy tűnt, soha nem telik be vele, pedig az idő, s vele a szultán hajója erősen közelít felénk. Éreztem, ég a bocsorom talpa. Jószerével a szultán és Kizilbas hajója immár közelítheti a fővárost, hanem annak bevarása teljes csődbe viszi a szökésről kitervelt elképzeléseimet. Amikor legkisebb jelét észrevettem Murádkán, hogy apadozik érdeklődése a szerkentyűk bezzentyűi iránt, a malomajtón át jól látható felvitorlázott játéknaszádra mutattam. Murádka persze belegyönyörödik a minden porcikájáig hüen elkészített nagyszerű hajócskába. Az oda támasztott aranyhídon fölsétál rá, kíséretét Deli tanácsára elparancsolva maga mellől. A hajón ne maradjon más, mint Murádka, baba Trombitás, ki a kerékdobon tipró szamarak legfőbb mindentudója, és a hajócsinálónak öltözött, főfő asztaloslegény, Zulejka a mérőrúddal!

A fejüket a nyakukon tudták legszívesebben Murádka fényes kísérei, szívesen egyeznek a hajókázásba, hiszen addig is kicsit megszabadulnak a türelmetlen szultánunoka toporzékoló kitéréseitől.

S elindul a hajó, Murádka, mint cövek áll a kormányzó rúd mellett, baba Trombitás noszogatja a két fehér szamárcsikót, a lapátkerekek megindulnak, a hajó elválik a műfolyó bal partjától. Taps csattan, csókokat intenek a távolodó hajócska után. Deli ott áll Murádka mellett. A szerkezetek kezelését apró gondossággal mutatja meg neki, hiszen a jövő világ kormányosa tanulja immár a kormányzás tudományát.

— Ha gyorsabban akarunk menni, két módon tudjuk fokozni a sebességet: vagy úgy, hogy a vitorlák huzatait teljesen szétfeszítjük, a szellőcske beledagad a vásznakba, s röpít bennünket, ahogy a fecskék repülnek a vizet. Más módon, a szamarak alatti taposó dob lejtőjét állítjuk meredekebbre, amivel lépteiket szaporíthatjuk. Gyorsabban forog a kerék.

A hajón a szultánunokának járó, három árbocra tűzött lófarkas lobogók lengedeznek, miközben suhanunk olyan kedélyes társalkodások között, mintha csak mi állnánk, és a Boszporusz partjai szaladnának a hátunk mögé.

A Hiszár erődvár előtt haladtunkban váratlanul megdördülnek az ágyúk, rettenetes zajuk végighömpölyög a Boszporusz összeszűkülő hegyfalai között. Félelemre nincs ok; szultáni hajó közelít, annak üdvözlésére dörögnek az ágyúk. Legalábbis én ezt mondom Murádkának. Hanem azonnal megszólalnak a Márvány-tenger felőli ágyúk is, és én tudom, hogy a szultán érkező hajójának szól az üdvölvöldözés, nem nekünk. Egész sorozatokat lőnek, a Boszporuszon úgy visszhangzik, ahogy a villámlást követő égzengés.

Deli azt is tudta, hogy a szeráji kikötőhöz érkező szultánt a rövidke üdvözlések és szertartásos csókváltások után, leginkább Murádka holléte érdekli majd.

Hanem addig a legsebesebb vágóra fogják a jókedvű, kerékhajtó csacsikat, elérik az előttük tükröződő nyílt Fekete-tengert. A szultáni kíséret és a közvetlen tanácsadó basatársaság hamarosan arra tesz majd indítványt, hogy azonnal Murádka hajója után siessenek. Először, hogy a szultán mihamarább keblére ölelhesse kedves unokáját. Továbbá, Kizilbas tanácsára, ha a letartóz-

tatásból szabadult Deli szökési szándékkal hajókázik az unokával, rövidesen utolérjék.

A szultáni hajón egy órányit mászhatott előrébb az arab napóra mutatója, a tanácskozásnak vége szakadt, és megindultak Deli hajója után. De akkorára ők már messze evickéltek a tenger legtéresebb vizein, ahol százig való halász- és őrhajók horgonyoztak, mozogtak. Azok legénysége mélyen meghajolva tisztelgett a szultáni lobogók alatt úszó csodálatos szerkezet előtt.

Murádka önfeledten kacarászva tartotta a kormányrudat. Ha vargabetűkbe eresztette a hajót, Deli szeliden kiigazította az utat.

— Csak egyenesen, Murádka! Mindig az egyenes út a legrövidebb.

Deli gondolatában pedig a legegényesebb út a Duna-deltához vezetett. Az irányt tudták a nap állásából, s a partok közelségéből. S ha ő nem tudta volna, tudta biz azt baba Trombitás, hiszen ő látta meg, hogy a Boszporusz szájából a Fekete-tengerbe mozdult a császári gálya. És fogyott a két hajó közötti távolság, ahogy egyre elfogyatkozott a tenger fölötti világosság. A nap tüzes labdája lefelé szállt, a tenger folyékony arannyá vált. A szultán hajója tévóvázva érdeklődött a köteleken ringó árbocos hajók legénységétől, látták-e az unokahajót?

— Láttuk, láttuk, szélnél is, fecskénél is sebesebben a víz fölött repülni, hogy azt utól más nem éri, csak az ágyúgolyó.

— Azám! — ugrott fejébe az esze a szultáni tanácsosnak — hiszen az ágyúk!

— Az kellene, hogy a dióhéjnyi lélekvesztőn ringatózó unokámra lőjetekek, de valamennyien elsüllyedtek. Okosabbat nem tudtok?

— Fényes tekintetű szultánunk, a tenger menti őrséget környes körül föllármáztattam, ha bárhol szárazra lépnek, elfogásuk biztos!

Hanem ahogy sötétedni kezdett, az aranyló víz tintaként terjedt szét, és a szultáni hajó ágyúi világító lövedékekkel próbáltak nyomába tapogatózni Deli vívizsöcskéjének. Ők meg az Orion csillag irányában, a Duna száz ágra szakadó deltájába irányították magukat. Hanem a parti őrség sem volt tétlen. Baba Trombitás a fátylakkal lejelzett parancsszöveget szó szerint olvasta:

A ruméli Hiszárból szökött Deli haramia, ellopván a szultán unokáját, a tenger európai partjait közelíti, hogy menekülő útját szárazföldön folytassa. Jól vigyázzatok! Murádkának haja szála sem görbülhet, jutalmatok nem marad el. Parancsom híven teljesítsétek!

Ment ez a lánggal írt jel karakolról karakolra, őrségről őrségre, úgy, ahogy a tűzjeleket az edinai rabságban tanult baba Trombitás tízszer is híven, szó szerint elolvashatta.

Mikor az esti csillagok fölkeltek a nap örömes fáradalmaiktól, Murádkára a jótékony álom települt. Úgy aludt, ahogy talán anyja közelében sem. A szél segítette Deliéket, de a szultán vitorlása is azokon a szárnyakon repült. Időnként baba Trombitás úgy vélte, hogy a gálya fekete teste, mint elgazdátlanult tengeri koporsó, vet árnyékot az ő hajójuk zsinóregyenes útjára. Szót nem sokat válthattak, hiszen számárra, partra, csillagra, az üldözők nagy erejű hajójára vigyáztak immáron tegnap délután óta, a majdnem megvirradó hajnali derengésig.

Zulejka az unokával játszogatótt, míg a férfiak az árbocok kötélzetét, a hajó ügye-gondját bogozgatták. Mikor Murád elaludt, Zulejka árbocrúdnak dőlt, csak virágarcából kisütő gyönyörűséges szép szeme világított, de úgy, abban az egek minden csillaga benne ragyogott.

— Hej — sóhajtott hangosan gondolkozva Deli —, tulipántermetű egyszál szép virágom. csak most egyszer partot üssünk!

Aludt-e Zulejka, béke lakott-e esze rejtekében vagy félelem, nem volt arra idő, hogy kérdezzék, vagy magától vallja. Sorsáról döntött, amikor Kizilbas madárkalitkájából kirepült. A madárnak az aranyból való kalitka is bör-

tön. Hogy is képzelte azt az ördögeszű perzsa, hogy Zulejkát simán odaliszkká teheti.

Hanem ahogy az ég csillagai ritkulni kezdtek, kávészínű vizeket látnak menekvő hajósaink maguk alatt.

— Duna a tengerben, Deli fiam! Közel a part!

A nagy gályát sem látom, nem láthatom a ködök rongyain át.

Hanem, hogy így végét járó türelmükben szemükben az óhajtott Duna partját keresgéli, váratlanul előtűnik három lehorgonyzott karakol hajó, amin szétvetett lábakkal állnak százig való ölni kész határőr katonák és mozdulatlan, lándzsalövő szemekkel néznek Deli hajójára. Egy rándítás a kormányrúdon, ostordurrantás a szamarakon, Deli éles kanyarral kerül el őket. Az őrség az éj folyamán bizonyára csöndes csónakokkal Deliék elé menve fürkészte ki útvonalukat. Csapdát állítottak, hogy abba Deliék beleessenek. De a katonák, ahogy meglátták a menyétke módra elsikló járásukat, hallatlan haragra lobbantak, s csónakba ugrálva, utánuk eredtek. Tengerszél uraság meg éppen rokonozni indult Duna-asszonyosság deltás otthonába, vitte Deli hajóját a borzasan taréjózó hullámok hátán, míg az őrség csónakjait mind fölborigatta. A legénység kardjába, s egymásba kapaszkodva kereste a menekülés útját.

A ködökbe rejtőző Duna szirtes partjai közel lehettek már, a löszfalban lakó partifecskék ott villódnak Deliék körül.

— Itt a part! — kurjantott baba Trombitás, miközben evezőlapáttal veri a hajóoldalba kapaszkodó őrkatonák kezét. — Delikém, ereszd vizre csónakunkat, száz karcsapásra a part! Meneküljetek, éljetek boldogan! Én már összeadtalak benneteket! Éljetek boldogan!

Deli a vizen imbolygó csónakból, ahogy Zulejkát lemarékolta a hajó horpászáról, látta baba Trombitás szálfá természetét felmagasodni, a nevető Murádkát vállalai fölé emelni. Murádkát, kinek haja szála sem görbülhet, nyakába ültette, s maga megadón nézett szemébe a körülötte álló handzsáros katonának. Az őrség nagy örömeiben és riadalmában a két továbbmenekülővel nem is gondolt. A jutalom Murádkához kötötte érdeklődésüket.

Deli kézen fogott Zulejkájával a löszfal tetejéről néz a folyóvízre, s immár öldöklő csatát lát a kis hajó fedélzetén. Murádka, mint a maga súlyával azonos aranyrög, minden katona becsvágyának közepe. Ki találta meg, ki őrizte meg, ki adja a szultáni nagyapa kezére? Volt a handzsároknak dolga. Szúrd, vágd, nem apád! Potyog a gyöngébbje, potyog a lustája az alul örvényedő vízbe. Mintha csak baba Trombitásnak akarának módot adni a szökésre, aki, míg százan civódnak, úszó mozdulattal dobja magát a part felőli oldal vízébe, s két-három karcsapással úszik. Ám nyilak röppennek utána és a mindent elnyelő Duna örökre magába fogadja.

Drága, drága baba Trombitásom, szavad nyomán megyek szép Szegedín szülővárosodba. Hová is mehetnénk Zulejkával máshová?

Futottunk a delta ingoványos ösvényein, ahogy csak lábunktól tellett. Futottunk zöldes állóvizekre zuhant faderekakon, öreg tölgyek sátorgyökerei között és házépítő hódok púpos falucskáinak tetején. Megriadtunk cserregő szarkák ránk kiáltó rikácsolásától, megpihentünk békés hangú balkáni galambok turbékolásától. Erőt nekem sietős futásunkban Zulejka szó nélküli velemzőkése adott. És mennyi beszélőnivalónk lenne. De szóhoz nem jutunk.

Este fölváltva pihenünk. A vad labancokkal, mocsári csúszókkal teli táj hideg ágyat kínál meleg testünknek. Míg fa tövén szunnyad szépséges Zulejkám, kerengélek körülötte, kígyókat, békákat hessegetve. Megyünk a csillagok mutatta úton. Azt tartottam, ha baba Trombitás nevét kiejtem, minden kaput kinyitnak előttünk Szegedin városában.

— Hiszen köszönni sem tudunk neki — tett ellenvéleményt Zulejka.

— Dehogynem! Kétszáz átvirrasztott éjszakán magyarul tanultam baba Trombitástól. Titokban arra készültem, ha életünk fonala egybesodródik, me-

nekülnünk kell. Uszta Kizilbas engem a száznációjú iszlám országaiban a föld alól is előkapartat érted. Mi nem élhetünk másutt Engürisztánon kívül. Én nem csak nyelvükből tudok ezerig való szavakat, de tudom Császár Katát, Kata malmaid a Tisza vizén.

Császár Kata pedig nem más, mint Bajezid szultán nyolcvanöt évvel ezelőtt megvakított öccsének Szegeden született lánya. Hogy kerültek oda, ezt akarja kérdezni Zulejka?

A szultánok ivadécai közül mindig a legidősebb fiú a trón várományosa. A többi fiúnak bele kell ebbe nyugodni, hisz az emírség se éppen kutyának való élet. Már asztaloslegényi szemmel rátekintve az általam csöppet sem irigyelt sorsukra. A trónust öröklő legidősebb fiú pedig természetesen féltven trónkövetésre bármikor kapható kis testvéreitől a hatalmat, igyekszik ártalmatlanná tenni azokat. Ami fontos, mert a szultánokkal ellenséges szomszéd hatalmak szeretnék ám a trónkövetelőkkel szövetséget kötni. Ezért a hatalomvágyó emírfiakat, szóval a szultánivadékokat az elsőszülött fiúnak idejében ártalmatlanná kell tennie, szépen-e vagy csúnyán, mindig az adottság dolga. Ha szép szerével egyeznek, pénzben, vagyonkában, megúszhatják a testvérek kisujjuk elvesztésével, így alkalmatlanná válva az uralkodásra, mert a Korán parancsa szerint testi fogyatékos oda nem ülhet. Ha húzódozik a trónra vágyó öcsike, akár a két kezét is levágják, vagy kiszedhetik a szemét, s mehet az illető panaszra magához az egyigaz istenhez.

Ennek a már nem éppen fiatal Császár Katának az édesatyja is ezt a pályát írta le életében. Hogy ne kacsinthasson a magasságos trónra, hát a nézőképét valami finom udvari szemkiszedő tudós kitolta, ahogy a császári családokkal való megkülönböztetett bánásmód megköveteli.

Bánatában-e, vagy szeme világnak elvesztése után egész életének elvesztéséért való aggodalmában kéredezkedett be Engürisztánba. Régen, még a törökverő Hunyadi János idejében. Hunyadi úgy fogadta, ahogy főrangúakat fogadni szokás, kik menedékjogot kérnek. A városban palotás házat, a város környékén több falut és földeket adott neki. Az ellenséges udvar száműzöttjeit szövetségesül vállalni, mindig is elsőrendű feladata az uralkodóknak. Régen tudják, hogy az ellenségük ellensége a barátjuk. Noha, a jó török szólásmondások szerint ugyan egy kutyaugatásért az elindult karaván vissza nem fordul, tehát attól Bajezit szultán nem ijedezett, hogy vak szultáni öccse Magyarországra települt, mivel ő is tudta, hogy egy szál virág Magyarországnak sem hozhat tavaszt, hogy egy felhő telet nem jelent Törökországnak.

Külön nem is vicсорította fogát ezért a magyarokra, hogy befogadták a vak trónkövetelőt, s nem mozgósította hadait, nem sütögette hiába puskaporát, hiszen egy kenyérért kemencét nem fűtenek sehol!

Császár Kata, Bajezit szultán unokahúga, Szegeden él a Pétervárad utcán. S abba vethetjük most reményünk horgonyát.

— Nem csupán azért meséled ilyen részletesen Császár Kata sorsát, hogy félő figyelmem eltereld a kígyós éjszakai mocsárvizek rémeitől?

— Azért is, meg amazért is, tudd, kinél esszük majd kenyerünket.

Harmadnapra, estefelé, ahogy kiszálltunk Murádka hajójából, s a tengert, baba Trombitás jeltelen temetőjét magunk mögött hagytuk, már úgy álltunk őrséget egymás fölött, a nagy hegyek lábainál, hogy nem lehattunk tőle távolabb, egynapi járóföldre. Ott is éjszakáztunk. Eddig emberrel a kusza tájékon nem találkoztunk. Fölfújt birkabőreinken átúsztattunk a Pruton és Szereten, s megközelítettük az égig érő, vadsőrényű hegyeket, rajta a török határvonalakat. Tudtam, mögötte fakad a Maros, amely sok kunkori kacskaringókon kanyarodva sétál lefelé, egyenesen Szeged városának, ott is a túlparton levő Császár Kata vízimalma ajtójának.

Ahogy ott járom őrségsetémat, egy pillanatra sem engedve, hogy az álomcsali tündérei pilláimba csimspaszkodjanak, ezer veszély lehet még ránk, tán

éppen boldogulásunk közeli kapuja előtt, hát hessenek az álmok! Meresztgetem szemem, a meghágni való, sötétbe bújt hegy vonalait kémelve, s látom, fölgyulladnak a hírjelző fákllyák, miként pár nappal ezelőtt a tengerparton, s imbolyognak, végigfut csillogásuk a hegygerincen, ahogy aranylánc szemem táncol a napfény.

A Hiszári várból szökött Deli haramia Zulejka rabszolganővel, útban van Engürüszlán határai felé. Élve vagy holtan...

Nem tudom olvasni, de ha tudnám sem mondanám Zulejkának, csak képelem, hogy értünk adhatják az éjszakai híreiket a morcos képű, hegygerincen lakó határőr katonák. És a fülemmel is hallani szeretném a távoli fákllyák szavát, amikor csörren a fák avarja, s hegyes sipkás fiú áll elém, arca világos, akár a telihold. Meg se rebbenhetek tőle, szelídség sugárzik képéről. Törökül szól, s közvetlenül, mintha csak most hagytuk volna abba a beszédet. Szó szót nyit.

— Én is odatartok ám, — ajánlkozik kisfiús törleszkeskedéssel.

— Honnét tudod, hogy mi hova?

— Amikor jöttetek fölfelé a deltából, én mentem lefelé bátyáimhoz. Láttalak titeket. Bátyáim lent őrzik az uraság kondáit a fertőkben. Tavasszal kihajtják, téli fagyosokon be. Én hordom utánuk hetenként a tisztát. Láttam óvatos vándorlástokat, hogy felénk ballagdáltok, tudtam, hogy visszafordultomban utolérlek, elkísérlek benneteket.

— Pihenj le kicsit, jó fiú, s reggel folytathatjuk utunkat!

— Jobb lenne még ma fölérni a havasokba. Én jobban érzem magam a hegyen, mint a bizonytalan laposban.

— Veszélyek lennének ránk?

Válaszul csak biccentett óriás sipkájával a fiú, s a kezében levő leveles gallyal suhogtatott.

— Medvék és farkasok. Lándzsások, kardosok járnak a hegyeket, úgy éjjel, mint nappal. De azért jobb az éjszakai járás. Ilyenkor mindenki maga dolgát teszi. Őrség alszik, csikasz, medve vadászik. Mi is haladhatunk. Én elől, ti utánam.

Ahogy ránk reggeledik, havas erdők között járunk, ahogy ránk esteledik, ereszkedünk lefelé mi is, mint hegyi patakok, ugrándozva, kövekről kövekre. Víz mellett állunk, ahol akkora tűz ég, a völgy fái rőt fényében fűződöznek. Legénykém sipkáját levéve áll elő, úgy köszön.

— Szerencsés jó estét, testvéri bátyáim, szolgálhatunk-e szerényke erőinkkel?

A szó magyarul perog, s hangosan, de a bátyák hátra se néznek a beszélőre. Csak az a nagyon magasságos eget lakó Allah tudhatja titkait a hegyi emberek fülének, szemének. Nem láttak bennünket, de tudták jöttünket. Vagy nekik szóltak tán a hegygerincen végig futó fákllyafények üzenetei? Beláttak tán a bennünket rejtő lombkoronák sátrai alá, hallhatták tán ötven tevealvásonyi útról lépteink zaját? Mókusok postázzák-e kilétünket? Nem neszelnak jöttünkre, nem válaszolnak testvéri öccsük süveglevelt köszöngetésére. Nagy darab szalonnákat, húsféléket forgatnak nyárson, amit oly gonddal néznek, úgy tűnik, a világon egyébre figyelmet nem is vetnek. A sercegő zsírt lyukacsos kenyérükbe csurgatják, nagy módját megadva, falatoznak belőle.

A mi kalauzunk sem zavartatja magát. Rönköt kínál, hogy ülünk le, tarisznyát bont, nyársat farag, süt-főz, de annyit, egy egész határőrségnek elég lenne. Megesszük a vacsorát, iszunk is rája a forrásból, és ahogy töröljük szemünket, szánkat, megszólal a tűznél ülők társaságából való gazda.

— Ti is?

— Mivel igen, hát úgy.

— S mire?

— Menésre.

— S merre?

— Ahová a Maros.

— A Maros eljár a Tiszába, onnét meg a Dunába, onnét a Fekete-tengerbe, onnét a Márványba. Onnét a Földközibe.

— Beszédes vagy, bátyám, s igazat is mondassz, de hát az én két malomkötő legénycimborám Szegedig utazna Császár Kata asszony kívánatára.

— Honnét tudják, hogy néki eresztjük ezt a három tutajt?

— Ó, hát Kata anyó hira, műveskedése eljutott Bagdadba, megfordult Brusszában, visszhangzott Sztambulban, hogyne tudnák kívánságát az odafigyelő alattvalók.

— Akkor jól köszöntöttetek ránk a szerencsés jó estét, mivel szerencsétek van. Az első hajnali világossággal elkötjük tutajunkat, azután hóha Maros, hóha Tisza, legyűhözünk Szeged partjaira.

— Ráférünk-e?

— Sok jó elfér kis helyen, mivelhogy kevés van belőle — mondja a tutajgazda. Már is bezállhattok, nyihébb ott az éjszaka a szélárnyékos kajibában.

— Adok útipénzt is, nem kívánom köszönömért a fáradságot — nyúlt szerényen Deli derékszíjára varrott pénztartójába.

— Jó lesz az a végén is, ha majd rászolgáltunk a bizodalomra!

— Hanem lassan ezt a török gúnyát, Alvincen letenni ám! Mostanában Magyarországon nem szeretik a törököket, tudjátok bizonyosan!

— De hát le nem tagadhatom — hökkent meg Deli egy pillanatra. — Török vagyok!

— Na, hiszen egy kicsit én is. Egyik nagyapám bolgár, másik tót, anyám török, apám magyar. És bár dicsekedni kár lenne. Ne tagadd meg magad, mindig az legyél, ami a falu! Kivagyisággal, ruházattal minek ellenséget szerezni? Nem abból élsz, hogy mi nyelvű családban születél, hanem, hogy mire! Tudsz-e hasznosan cselekedni vagy csak fölöttél, mint a dudva, amit a disznó is csak ámmel-ámmal fal föl. Így ám, molnár uraim. Szóval molnár vagy, és az öcséd is az? — tekintett a tutajos gazda Zulejkára.

— Molnár vagyok, de Zulejka nem az öcsém, a feleségem.

A gazda a csudálkozástól akkorát füttyentett, hogy a völgy kétszer is visszalökte hangját. A tűz körül eddig pissenés nélkül ülő tutajos legények csettintgetni kezdtek, s fölélénkülve tapogatták tekintetükkel a virágtermetű Zulejka alakját. Hanem a gazda lekussolta őket.

— Egy szót se! Nektek tán nem volt anyátok?! Vasvillákkal szedtek el bennötöket valami vadállat alól?

Jaj, lett akkora csönd, a tűzön égő szurkos fenyő apró zizzenetei ágyúszóvá erősödtek.

S ezzel a csönddel ereszkedtünk lefelé Szegednek. Alvincen Zulejkának bokáig érő ruhát, fejére fehér gyapjúkalapot vettünk, melynek pántlikáit a marosi szelek cirógatták. Szép, tajtékos partok között utaztunk.

Jaj, az a két hét! Nem felejtődik el soha! Majd talán, ha baba Trombitás sorsára jutunk. Minek is fessegetni. Azt hagyjuk utoljára. Az elmúlást. Most kezdjük az életünket!

Naphosszat kint ülünk a sleppen, kedvünk csikómód fickándoz. Magyar-szóra tanításunkkal a barátunkká vált tutajos legények buzgólkodnak.

— Császár Katát pedig úgy kell üdvözölni, „Kedves öreganyánk”! — Na, mondjátok utánunk!

— Kedvüs üröganánk!

A tutajosok fullákkoltak a nevetéstől.

— Mít csúfolódtok, mondok én nektek törökül olyan szavakat, amitől megdagad a nyelvetek, nem tudjátok utánam mondani.

Arra sor nem került, mert a tutajos gazda Szeged látásától rikkantott akkorát, a slepp is megbillent alattunk, ahogy a Maros kitorkollott világosabb

vizeivel a széles Tisza nyugalmas tükrére. Előttünk ragyogott a vár csipkézetes falazata, fogai közé szorított ágyúkkal, a folyóban ácsorgó hatalmas rondellájával. A vár lábánál lusta vizimalmok kicsi játékszereknek látszódtak csupán, ahogy alulcsapós kerekeikkel a júliusi melegtől lustán forogtak egyet-egyed, s a visszacsurgó víz csillogott lapátjukon. A partokon szélről hajtott malmok legyezték magukat, őket is ájulttá tette a hőség.

A vár előtti vízfolyás közelében fekete tetejű régi malom hajózatán állt mozdulatlanul egy nagydarab asszonyszemély. Keze ernyőként szeme fölé illesztve. Messziről való jöttünket nézheti. Tán Marosfőtől való indulásunkat is látta. Ahogy a malomjárónál megáll tutajunk, kalaplengetve üdvözljük a fekete ruhás asszonyt, aki nem más, mint a vak szultánfi lánya, a híres, nevezetes Császár Kata maga.

Jöttünket olyan természetesen vette, hogy mindjárt énekkel válaszolt köszönésünkre.

*„Hej molnárom, molnárom,
lisztlopó molnárom,
öröld meg a búzám,
daráld meg az árpám,
hej, molnárom, molnárom
van még otthon vagy három...”*

A szigorú Kizilbas keze alatt pallérozott gondolatomban az villant meg, hogy a vénasszony bizonyára fölöntött a garatra, az beszél belőle, vagy örökké boldos, vagy az öröm mondatja ezt vele. De hamarosan föloldódott gyanakvásom, hiszen Zulejkát a hóna alá fogva bevezette a malomház lakrészébe. Velem úgy bánt, mint akivel régen szerződést kötött.

A malmon látszik, hogy asszony gazdája van. A lapátkerék fűzfavesszővel kötözött kovácsolás helyett, és a faszindelyes tető hiányait zsúpszalmával pótolta valami avatatlan kéz. És nagy zakatolva forgolódik a kődob, forró parasztlisztet csurgat, azt is hitvány lustasággal. Mutatja, hogy kopottak a kövek. Meg is bizsergett rögvest mind a két tenyerem egy kis igazi jó munkácska után. Otthon éreztem magam. Követ kellene vágni, de a vágókalapács nyele törött. Veszem a szekercét, hogy fogódzót faragjak belé.

Akármihoz nyúlok, panaszkodik, más szerszám segedelme után sír. Hol is kezdjem? Az elején! Minden ott kezdődik.

Reggelire megvágom a követ, ereszti a dercét, alig győzöm zsákkal. Délre megsindelyezem a tetőt, a Tisza be nem folya rajta.

Estére kelvén, még búcsú sugárainál a napnak frissen faragott nagygerendámba vésem hazaérkezésünk dátumát: *Szegedin, 1521. július 15.*